

תוכניות הלימודים לכיתות חט"ב

תכנית לימודים חדשה לכיתה ז' – תשפ"ב

להלן קישור למארו הלמידה הדינמי - כיתות ו-ט

קישור ליחידות ההוראה המקוונות למורים:

education.gov.il | מרחב פדגוגי | משרד החינוך | יחידות הוראה מתוקשבות | היסטוריה חמד

ספר הלימוד: גלויות ותגליות, הוצאת מכון הר-ברכה

א. מבוא לימי הביניים (המאה ה-6 – המאה ה-8)

ב. היהודים תחת השלטון המוסלמי (המאה ה-8 – המאה ה-15)

ג. העולם הנוצרי: מבוא (המאה ה-9 – המאה ה-14)

ד. הקהילה היהודית בארצות הנצרות (המאה ה-10 – המאה ה-14)

ה. מקומה של ארץ ישראל באסלאם ובנצרות

ו. יהדות ספרד (המאה ה-10 – המאה ה-15)

ז. העת החדשה – עידן המהפכות והשינויים הדתיים – המהפכה המדעית, מהפכת הדפוס והרפורמציה (המאה ה-14 – המאה ה-17)

ח. היהודים בעת החדשה המוקדמת (המאה ה-16 – המאה ה-18)

שימו לב!

א. נושאים שיש ללמד – אינם צבועים.

ב. נושאים שאינם נכללים במיקוד – צבועים בוורוד.

ג. נושאים שיש בהם בחירה – צבועים בירוק.

ד. בגוף תכנית הלימודים צוין מספר שעות מומלץ לנושאים השונים, וכן מפורטות המיומנויות שיש להקנות עם הלימוד העיוני של הנושא. הקניית המיומנויות חשובה לא פחות מהלימוד העיוני והקניית הידע.

מבוא

תוכנית הלימודים לכיתה ז' מקיפה את תקופת ימי הביניים ואת העת החדשה המוקדמת בהיסטוריה היהודית, החל בתקופת הגאונים במזרח ועד לעליית החסידות במערב. בהיסטוריה הכללית היא מקיפה את התקופה המתחילה בשקיעת האימפריה הרומית (476) ועד למהפכה המדעית (המאה ה-17). מבחינה גיאוגרפית, התוכנית מקיפה את ההתרחשויות בעולם המוסלמי והנוצרי. על אף שהכינוי 'ימי הביניים' מקורו בהשקפתם השלילית של אנשי הרנסנס כלפי הדורות הקודמים, היבטים רבים ומשמעותיים של התרבות בת ימינו נוצרו והתפתחו בתקופה זו, והם שיעמדו במוקד תוכנית הלימודים. ימי הביניים מכונים גם 'תור האמונה'. בתקופה זו קמו והתגבשו שתי דתות מונותאיסטיות חדשות בנוסף ליהדות: הנצרות והאסלאם, אשר התעמתו על הבכורה, בעוד שכל דת מבקשת להצביע על עליונותה על פני הדתות האחרות. לתחרות הדתית והפוליטית היו השלכות על כל תחומי החיים בימי הביניים. במישור המדיני והצבאי, הנוצרים והמוסלמים נפגשו פעמים רבות בשדה הקרב, כאשר אחדים מהעימותים הקשים ביותר נערכו סביב השליטה על ארץ ישראל וירושלים במהלך מסעי הצלב. כל קבוצה יצרה בארצות שלטונה מערכת חוקים שהפלתה לרעה את בני דתות המיעוט. אולם, לצדם של דפוסי העימות בין שלוש הדתות, התקיימו דפוסי של חיים משותפים, והללו, לא פחות מאשר דפוסי העימות, עצבו את עולמם הדתי של בני התקופה. הזיקות וההקשרים בין בני הדתות השונות התקיימו במישור הכלכלי וכן בעולם התרבותי של יהודים, נוצרים ומוסלמים.

החברה הימ-ביניימית – הן בעולם המוסלמי והן בארצות הנצרות – התאפיינה בהצבת גבולות חברתיים ומעמדיים. הבלטת הייחודי והשונה של כל קבוצה ומעמד תרמה לססגוניות של החיים, והעניקה רשת תמיכה מסוימת ליחידים במסגרת הקבוצה, אבל היא גם הקשתה מאוד על פיתוחה העצמאי של האישיות. אחד השינויים הבולטים במעבר מימי הביניים לראשית העת החדשה הוא עליית ערכו של האדם באשר הוא, בלי קשר לשייכותו הקבוצתית.

תוכנית הלימודים פותחת במעבר מהעת העתיקה לימי הביניים. התוכנית תתמקד במעמדם ובדפוסי חייהם של הקיבוצים היהודים בארצות האסלאם והנצרות ובהיווצרותם של קיבוצי ישראל הגדולים באימפריה המוסלמית ולאחר מכן באירופה ובאימפריה עות'מאנית, בעקבות הגירושים מאירופה ומספרד. החלק האחרון של תוכנית הלימודים יעסוק במעבר מימי הביניים לראשית העת החדשה בהיסטוריה היהודית ובהיסטוריה הכללית, תוך שימת דגש על המהפכה המדעית.

תוכנית הלימודים תמשיך לפתח את המיומנויות הנדרשות ללימוד היסטוריה, ובהן: ציר זמן, קריאת מפה ושימוש במקורות היסטוריים. לצד אלו יינתן מקום גם למיומנויות חשיבה מסדר גבוה: מיזוג מידע, ביקורתיות, שיח טיעוני ועוד. היבטים אלו חיוניים במיוחד על מנת להבין את עולמם של בני ימי הביניים על מורכבותו הדתית והתרבותית. התוכנית שמה דגש על הבנת אירועי התקופה גם דרך סיפוריהם של אישים מרכזיים בעולם היהודי ובהם: רש"י, ריה"ל, הרמב"ם, הבעל שם טוב ודונה גרציה, ובעולם הלא-יהודי ובהם: מוחמד, מרטין לותר ועוד.

מטרות

התלמידים:

1. יבינו את משמעות התיקוף ההיסטורי ואת המאפיינים של תקופות מעבר וכן מעבר בין תקופות (פריודיזציה);
2. יכירו את שתי הדתות המונותיאיסטיות החדשות – הנצרות והאסלאם, יערכו השוואה ביניהן ויבחנו את היחסים בינן לבין ליהדות;
3. יבינו את הקשר בין החלוקה המדינית של העולם לבין העימות הבין-דתית בין מוסלמים לנוצרים;
4. יבינו כיצד ערכים של קנאות מחד גיסא וסובלנות מאידך גיסא יצרו דפוסי עימות בין הדתות והיוו גם רקע למפגש ולזיקות תרבותיות;
5. ינתחו דמויות של אישי רוח יהודיים בולטים בימי הביניים כמייצגים את תקופתם;
6. ישוו בין צורות חיים שונות של ניהול חיי קהילה בארצות האסלאם והנצרות, ויבינו שניהול החיים משקף ערכים של צדקה, גמ"ח וערבות הדדית;
7. יבינו את השלכותיה של התחרות בין הדתות על חיי היהודים בעולם – בין מיעוט נרדף למיעוט נסבל.

א. מבוא לימי הביניים (המאה ה-6 – המאה ה-8) (5 שעות 6-7 שעות)

החלק הראשון של היחידה עוסק במעבר מהעת העתיקה לימי הביניים, ומפגיש את התלמיד לראשונה עם הצורך להתמודד עם בעיית התיקוף (הפריודיזציה). כיצד עוברים בין תקופות? מה מבדיל ומבחין בין תקופה לתקופה? מה משותף לשתי התקופות? היחידה מציעה היכרות ראשונית עם מספר הבדלים, שהצטברותם מביאה להכרה בקיומו של עידן חדש באגן הים התיכון ובאירופה. ההבדל המשמעותי ביותר הוא המעבר מהחלוקה המדינית של העולם בין אימפריות מזרחיות למערביות לחלוקה המבוססת על מרחב דתי: הצפון הנוצרי (אירופה ואסיה הקטנה), כנגד הדרום המוסלמי (צפון אפריקה והמזרח התיכון).

החלק השני של היחידה יעסוק במאפייני הנצרות והאסלאם, בהבדלים ביניהן אך גם בנקודות הדמיון, במיוחד בכל הקשור לחיסול עבודת האלילים בשטחי שלטון. החלוקה המדינית החדשה של אירופה והמזרח התיכון יצרה מצב חדש גם עבור היהודים. לאחר כיבושי האסלאם, מפרס במזרח ועד לספרד במערב במאות 7-8 לספירה, נמצאו מרבית היהודים בעולם תחת שלטון מדיני אחד (האסלאם). למצב חדש זה היו יתרונות רבים בכל הנוגע לאחדות העולם היהודי ולחיצוק הקשרים בין הקהילות במרחב המוסלמי. בה בעת התפתחו באופן נפרד ובדרך ייחודית קהילות אשכנז וצרפת, שחיו בעולם הנוצרי.

מטרות

התלמידים:

1. יבינו את משמעות החלוקה לתקופות ואת המעבר מתקופה לתקופה על פי ייצוג של תבחינים / על פי הקריטריונים לחלוקה בין תקופות;
2. יבחנו את השינויים המדיניים ואת היפוך הצירים המדיני (ממזרח-מערב לצפון-דרום) ויבינו את ההשלכות בהיבטים שונים;
3. יכירו את מאפייני הנצרות והאסלאם ואת ההשלכות שהיו לכך על העימות המדיני והדתי בין שתי הדתות;
4. יעמדו על נקודות הדמיון והשוני באופן מיגור האלילות על ידי שתי הדתות המונותיאיסטיות – הנצרות והאסלאם;
5. ינתחו את מפת הפזורה היהודית בימי הביניים, להבנת תהליכי ההגירה בהקשריהם המדיניים;
6. יבחנו את משמעות השינויים הדתיים והמדיניים שהתרחשו באגן הים התיכון ובאירופה ואת השפעתם על חיי היהודים;
7. יבחנו את הערכים שביסוד הנצרות והאסלאם לעומת הפגניות;
8. יבינו את המתח שבין שמירה על זהות ייחודית לבין ההשתלבות בחברת הרוב הנוצרית.

"לב לדעת": דיון בערכים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
<p>האם ימי הביניים הם תקופת אור או חושך? מהם הערכים שביסוד כל אחת מהעמדות?</p>	<p>איתור ואיסוף מידע, מיון מידע והסקת מסקנות – חלוקה לתקופות על פי מאפיינים היסטוריים: קריאת מפות משולבות בצירי זמן סינכרוניים להיסטוריה מדינית, דתית וחברתית באגן הים התיכון ובאירופה</p> <p>ניתוח גורמים ותוצאות</p>	<ul style="list-style-type: none"> • תיקוף (פריודיזציה) • ימי הביניים • ברברים • השבטים הגרמניים • פזורה • / תפוצה • / גולה 	<p>מה מייחד כל תקופה ומה מהווה המשכיות של העת העתיקה וימי הביניים?</p> <p>א. מהאימפריה הרומית-פגנית לאימפריות המונותיאיסטיות</p> <ul style="list-style-type: none"> • מזרח – ביזנטיון • מערב – הקיסרות הנוצרית-רומית ונפילתה • פלישת השבטים הגרמניים והקמת ממלכות ברבריות-נוצריות עד שנת 1000 <p>ב. שינויים במפת הפזורה היהודית: - קהילות תחת שלטון ביזנטיון: ארץ ישראל,</p>	<p>רצף ותמורה: מה מבדיל ומה משותף בין תקופה לתקופה?</p>	<p>ימי הביניים – מבוא (2 ש')</p>

<p>גולה או תפוצה?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • והסקת מסקנות – בנייה או ניתוח של תרשים זרימה של התפתחות התפוצה היהודית בימי הביניים בזיקה למפת אזורי השליטה הדתיים, לדוגמה: <ul style="list-style-type: none"> - יהודי ספרד בין אסלאם לנצרות - ממלכות יהודיות עצמאיות - בידודן של קהילות ביתא ישראל, הודו. • ניתוח טקסט ובניית מפה – אגדת ארבעת השבויים וייסוד מרכזי התורה 	<ul style="list-style-type: none"> • אשכנז • ספרד הנוצרית • ממלכת חמייר • יהדות אתיופיה 	<p>דרום איטליה, יוון, אסיה הקטנה</p> <ul style="list-style-type: none"> - קהילות העולם הנוצרי: איטליה, אשכנז – צרפת וגרמניה, ספרד הנוצרית (טולידו, ברצלונה וגירונה) - קהילות בעולם המוסלמי: בבל, מצרים, קירואן, ספרד המוסלמית (קורדובה, גרנדה) - יהודי אתיופיה, תימן, חצי האי ערב. 		
<p>אמונה באל אחד</p>	<ul style="list-style-type: none"> • השוואה – צירי זמן: לימוד הספירה הנוצרית לעומת צירי זמן אחרים (לבריאת העולם; להקמת המדינה) 	<ul style="list-style-type: none"> • ישו • שליחים • פאולוס • סקרמנטים 	<ul style="list-style-type: none"> • מישו לפאולוס ומיהדות לנצרות • פאולוס והשליחים: המשכיות וחידוש כלפי היהדות במוסדות האמונו והטכסים: • אמונת השילוש 	<p>מהם המאפיינים של המשכיות והשינוי בנצרות בהשוואה ליהדות?</p>	<p>עליית דתות הספר: עליית הנצרות והתפשטותה (1 ש')</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • ניתוח טקסט בהקשרו • – ברכת המינים כתגובה יהודית לנצרות 	<ul style="list-style-type: none"> • שילוש • "ברית ישנה" • "ברית חדשה" • מיסיון <ul style="list-style-type: none"> • מרטיריון • קונסטנטינוס • ועידת ניקיאה 	<ul style="list-style-type: none"> • ביטול המצוות • סקרמנטים • חגים נוצריים • לוח שנה נפרד • כתבי הקודש (הברית הישנה והברית החדשה) • מקומות קדושים לנצרות • ועלייה לרגל • היחס של היהדות לאמונה הנוצרית <ul style="list-style-type: none"> • הנצרות כדת האימפריה • רדיפת הדת הנוצרית • והתפשטותה • הפיכתה של הנצרות לדת האימפריה ופעילות קונסטנטינוס • ועידת ניקיאה • התנצרותם של השבטים הברבריים 		
--	---	--	--	--	--

			<ul style="list-style-type: none"> היחס ליהודים 		
<p>גבורה ואומץ, כבוד, יושר ונאמנות, נדיבות, הכנסת אורחים</p>	<ul style="list-style-type: none"> איתור ואיסוף מידע, הסקת מסקנות – קריאת מפה : חצי האי ערב – מפה כלכלית ושבתית בזיקה להתפשטות האסלאם למידה בינתחומית – שירי המשורר שמואל בן עדיה וערכי העולם הערבי והיהודי איתור ואיסוף מידע – בניית ציר זמן : חיי מוחמד והפצת האסלאם בחצי האי ערב (פעילות עצמית) 	<ul style="list-style-type: none"> הגיהליה הכעבה (מכה) ההג'רה קרב חייבר 	<ul style="list-style-type: none"> התקופה הטרום אסלאמית בחצי האי ערב הדת בתקופה הקדם אסלאמית (הג'הליה) העיר מכה וחשיבותה <p>ציוני דרך בחיי מוחמד ויסוד דת האסלאם :</p> <ul style="list-style-type: none"> ראשית חייו ועיסוקו במסחר ההתגלות / השליחות (610) פעילותו במכה (610-622) ההג'רה (622) וחשיבותה פעילות מוחמד ביתריב (אלמדינה) השבטים היהודיים וגורלם כיבוש מכה (630) 	<p>מהם מאפייני הדת המוסלמית?</p>	<p>עליית האסלאם (2 ש')</p> <p>1 שעה</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • הצדקת הידע והערכתו – מדוע בקוראן מכונה התקופה הקדם אסלאמית כ"ג'הליה" (בערות)? • איתור, איסוף ומיזוג מידע – תמונות ואיורים מחיי המוסלמים הממחישות את חמשת עמודי האסלאם • השוואה • צירי זמן דתיים: יהודי, נוצרי, מוסלמי • דומה ושונה בין עקרונות היהדות לאסלאם 	<ul style="list-style-type: none"> • הלוח המוסלמי • קוראן • סונא • חדית' • חמשת עמודי האסלאם • שיעה • דרוזים 	<p>יסודות דת האסלאם:</p> <ul style="list-style-type: none"> • אמונה בייחוד האל ובמוחמד נביאו, חותם הנביאים • קדושת הקוראן • המסורת: סונא, חדית' • האסלאם כדת הלכה: • חמש מצוות האסלאם: • עדות • תפילה • צדקה • צום • עלייה לרגל למכה • הגיהאד • פיצול האסלאם: סונים, שיעים, דרוזים 		
	<ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה: 	<ul style="list-style-type: none"> • דאר אל-חרב 	<p><u>התפשטות האסלאם ואתגר השליטה במרחב</u></p>	<p>מימוש עקרונות האסלאם</p>	<p>האימפריה המוסלמית</p>

<p>סובלנות דתית</p>	<p>התפשטות האימפריה האסלאמית</p> <ul style="list-style-type: none"> • השוואה – מאפייני השליטה במרחב של האימפריה הפרסית לעומת האסלאמית: • רשת הדרכים • אחידות דתית • תרבותית? • ריכוזיות מול ביזור • איתור, איסוף ומיזוג מידע – האסלאם כמתווכי תרבות ויוצרי תרבות • למידה בין תחומית – ניתוח מקורות חזותיים ומילוליים בתחומי האמנות, המדע, הספרות והשירה, הפילוסופיה והלשון • למידה חוץ-כיתתית – סיורים במבנים מוסלמיים בני התקופה (ירושלים העתיקה, רמלה) 	<ul style="list-style-type: none"> • דאר אל-אסלאם • עמי הספר • בני חסות • (דיימים) • ג'יזיה • מסגד • מדרסה 	<ul style="list-style-type: none"> • חליפות בית אומיה • חליפות בית עבאס (750) • חליפות קורדובה • קביעת היחס ללא-מוסלמים • תרבות האסלאם • מתווך ויוצר תרבות (העברת הידע הקלאסי) • הישגי התרבות האסלאמית • אדריכלות: מבנים דתיים באסלאם – מסגד, מדרסה, ח'אן, רבאט 	<p>במציאות האימפריאלית – כיצד?</p>	<p>(2 ש') 1 שעה</p>
-------------------------	--	---	--	--	--------------------------------

ב. היהודים תחת השלטון המוסלמי (המאה ה-8 – המאה ה-15) (3 שעות 7 שעות)

השלטון האסלאמי איחד את רוב העולם היהודי, לאחר כאלף שנים של פירוד בין התפוצה המזרחית בבבל לתפוצה המערבית בארץ ישראל ובארצות הים התיכון. איחוד העולם היהודי טמן בחובו אפשרויות ליצירת חברה יהודית מאוחדת באורחות חייה ובתרבותה, ואולי אף הנהגה ריכוזית אחת. האפשרות להנהיג את מרבית העולם היהודי העלתה במלוא עוצמתה את התחרות בין ישיבות בבל לישיבת ארץ ישראל, שהתיימרו לעמוד בראש הציבור היהודי באימפריה המוסלמית, ולהנהיגו מבחינה דתית, מדינית וחברתית. היחידה תפתח בסקירה של מעמד המשפטי של היהודים תחת השלטון האסלאמי, ולאחר מכן תעסוק בהתפתחויות בחברה היהודית, ובפרט במאבק על ההגמוניה בין ראשי ישיבות בבל לישיבת ארץ ישראל. העולם המוסלמי היווה גם מצע להשפעות תרבותיות בין החברה היהודית לערבית. ביחידה נעסוק בשני אישים המגלמים היטב הן את השאיפה למנהיגות דתית-ערכית שתגבש את העם היהודי, והן את היות היהודים חלק מהמרחב האסלאמי התרבותי: רב סעדיה גאון והרמב"ם. רב סעדיה גאון נחשב ללוחם הקנאי ביותר נגד הקראות ונגד ניסיונות ההגמוניה של ישיבת ארץ ישראל. הוא גם היה מבין הראשונים שנטלו במודע רעיונות פילוסופיים ודרכי ביטוי מהעולם המוסלמי. מפעלו ההלכתי של הרמב"ם נועד לייסד הלכה אחידה ומבוססת לכל העם היהודי, ואילו מפעלו הפילוסופי, בדומה לזה של רס"ג, הוא ביטוי לדו-שיח עם התרבות שהתפתחה בעולם המוסלמי.

מטרות

התלמידים:

1. ינתחו את המסמך המשפטי 'תנאי עומר' ויבינו את השפעתו על מעמד המשפטי של היהודים בעולם המוסלמי;
2. יעריכו את תרומת ההנהגה היהודית לאיחוד רוב העולם היהודי ואת משמעותו לחיי היהודים בקהילות השונות;
3. יכירו את תרומתם של הגאונים להמשך היצירה וההלכה היהודית;
4. יעריכו את דמותו של רס"ג כמנהיג, כאיש הלכה, כפילוסוף וכאיש תרבות, ואת פעלו בהנהגת העולם היהודי;
5. יעמדו על דמותו הרבגונית של הרמב"ם מבחינה הלכתית ופילוסופית, ויבחנו את מקום התרבות המוסלמית והיוונית ביצירתו;
6. ינתחו את מאפייני הקהילה היהודית תחת שלטון האסלאם, ויבינו את תרומתם להמשך קיומו של העם היהודי בגולה;
7. יבינו את המתח בין שמירה על זהות ייחודית מול ההשתלבות בחברת הרוב המוסלמית.

"לב לדעת" דיון בערכים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
<p>גמילות חסדים מנהיגות וקהילתיות</p> <p>ההלכה כמאחדת ומייחדת את העם היהודי</p>	<ul style="list-style-type: none"> • ניתוח טקסט בהקשרו, הסקת מסקנות – קריאה בחוקי עומר • ציר זמן ויישומו - תקופת הגאונים בזיקה לציר השתלשלות ההלכה • איסוף ומיזוג מידע והסקת מסקנות – קריאת מפות: תחומי ארבעת הרשויות; מפת השו"תים (קשרים קהילתיים ואזוריים) 	<ul style="list-style-type: none"> • מיעוט אתני-דתי • מיעוט נרדף / נסבל • חוקי עומר • דיימים • גיזיה • גאון – גאון יעק 	<ul style="list-style-type: none"> • חוקי עומר ומעמד היהודים כבני חסות (דיימים): • חוקי הלבוש • מס גולגלת (גיזיה) • ביטחון הנפש והרכוש • הנהגת היהדות בארצות האסלאם (ארבע הרשויות) • ראש הגולה • ראשי ישיבות בבל (סורא ופומפדיתא) • ראש ישיבת ארץ ישראל • ללמד שניים מהנושאים היצירה הרוחנית בתקופת הגאונים לאור המקורות: הגניזה הקהירית 	<p>מעמד היהודים תחת השלטון האסלאמי: מיעוט נרדף או נסבל?</p>	<p>היהודים תחת השלטון המוסלמי (7 ש"י) 5 שעות</p>

<p>חכמה בגויים תאמין</p> <p>שמירה על זהות ייחודית מול השתלבות</p>	<ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע, • הבחנה בין מקורות מידע • מקור ראשוני: הגניזה הקהירית התיעודית (כתב מינוי לראש ישיבה) • מקור משני: אגרת רב שרירא גאון <p>פעילות העשרה במרשתת – עבודת מיני חקר בצוות</p> <ul style="list-style-type: none"> • גלגולו של הכתר • הגניזה הקהירית • מהקלף ועד לרשת <p>איתור ומיון מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה וקטעי מקור: מסעו של סוחר יהודי בעקבות</p>	<ul style="list-style-type: none"> • גניזת קהיר • שו"ת • ניקוד טברני • "הכתר" • אגרת רש"ג • סדר רב עמרם גאון • הלכות הרי"ף • שלשלת הקבלה <ul style="list-style-type: none"> • אמונות ודעות • פולמוס הלוח • קראים 	<ul style="list-style-type: none"> • כתר ארם צובא • בן אשר והניקוד הטברני • אגרת רב שרירא גאון • סדר רב עמרם גאון • הלכות הרי"ף • שו"ת הגאונים <ul style="list-style-type: none"> • הקהילה היהודית • מקצועות היהודים • אחזקת הישיבות • גמילות חסדים <p>האישיות ודורה (אחת מתוך השתיים בהעמקה):</p> <ul style="list-style-type: none"> • רב סעדיה גאון • פילוסופיה • בלשנות (מילונאות) • פרשנות 		
---	---	---	---	--	--

<p>מכתביו מהגניזה (צפון אפריקה –מצרים - ארץ ישראל והודו) – הכרת ממדיה העולמיים של ההיסטוריה היהודית.</p> <ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע – בניית דמות היסטורית (באמצעות תכנת meograph • רב סעדיה גאון • הרמב"ם <p>למידה רב תחומית</p> <ul style="list-style-type: none"> • הלכה : סידור רס"ג ; מפעל הרמב"ם היומי • מחשבת ישראל : אמונות ודעות ; שמונה פרקים, מורה נבוכים • מדעים : רס"ג כבלשן ; הרמב"ם כרופא 	<ul style="list-style-type: none"> • היד החזקה • מורה הנבוכים • אגרת תימן 	<ul style="list-style-type: none"> • פולמוס לוח השנה • המאבק בקראים • הרמב"ם • פוסק • פילוסוף • רופא • מנהיג יהדות מצרים • סיוע רוחני ליהדות תימן 		
---	--	---	--	--

ג. העולם הנוצרי: מבוא (המאה ה-9 – המאה ה-14) (3 שעות 4 שעות)

דופק החיים של אירופה הימי-ביניימית היה שעון הכנסייה, וצריח הכנסייה מיקד את מבטם של בני היבשת לשמיים. היחידה תפתח בתיאור הפיכתה של אירופה לנוצרית על ידי המיסיונרים שנשלחו לכל קצוות היבשת, ובהמשך תתאר את חשיבותם של המנזרים בהשרשתם של האידיאלים הנוצריים בחברה האירופאית. חלקה השני של היחידה יעסוק בהיבטים החברתיים-כלכליים של אירופה: הפיאודליזם כשיטה לניהול המדינה וחלוקת המשאבים בין המלוכה, האצולה והעם הפשוט. היחידה תסתיים בתיאור עלייתם של הערים ושל מעמד הבורגנים.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו היבטים שונים בהתפשטותה של הנצרות באירופה (כפייה, מיסיונריות, קבלה של יסודות פגאניים);
2. יבינו שאורח החיים במנזרים מבטא ערכים ותפיסת עולם, ויבינו את התפקיד שמילאו המנזרים בהפצה ובהשרשה של העקרונות הנוצריים;
3. יכירו את מאפייני החברה הפיאודלית ואת השפעתם על היחסים בין המעמדות החברתיים באירופה;
4. יבינו את מרכזיותה ומקומה של הדת הנוצרית בחיי היום יום;
5. ישוו ויציגו יתרונות וחסרונות של חיים של בחברה רבודה (פיאודלית) לעומת חיים בחברה עירונית, ויבינו את הערכים שביסוד המבנה הפיאודלי לעומת החיים בערים;
6. יבינו את שתי תפיסות העולם של הכנסייה והמלוכה, שהובילו למערכות יחסים מורכבות, ואת השלכותיהן על הפוליטיקה האירופאית.

"לב לדעת" דיון בערכים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
חברה שוויונית לעומת חברה היררכית	<ul style="list-style-type: none"> • איתור, איסוף מידע ומיזוג מידע – באמצעות מקורות ספרותיים ותיעודיים נתאר: <ul style="list-style-type: none"> • יום בחיי איכר • יום בחיי אציל • יום בחיי נזירה • מיון וייצוג מידע – תרשים זרימה: מערכת היחסים במשטר הפיאודלי 	<ul style="list-style-type: none"> • היררכיה • פיאודליזם • צמית • וסל • מלך • שבועת • נאמנות • אביר 	<ul style="list-style-type: none"> • המערכת הפיאודלית • יחסי המלך והאצולה • יחסי האצולה והעם הפשוט (ואסל-צמית) • בין מלוכה לכנסייה 	כיצד נבנתה המחויבות ההדדית בין השליטים לתושבים במערכת הפיאודלית?	הפיאודליזם (2 ש') 1 שעה
חירות	<ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע מקורות חזותיים (סיור וירטואלי בעיר ימי-ביניימית) • השוואה והסקת מסקנות מאפייני החיים בעיר לעומת החיים באחוזות החקלאיות, תוך התמקדות בסדר היום של האיכר לעומת סדר היום של אדם עירוני 	<ul style="list-style-type: none"> • פריבילגיה 	<ul style="list-style-type: none"> • גורמים לעלייתן של הערים • גידול דמוגרפי והקמת ערים • הפריבילגיות העירוניות • יצירת מעמד הבורגנים • המוסדות המרכזיים בעיר 	אווירה של העיר עושה את האדם חופשי – כיצד?	הערים בימי הביניים (1 ש' – בחירה)

	(כתב זכויות עירוני לעומת נוסח פיאודום)	<ul style="list-style-type: none"> • גילדה • קתדרלה • יריד • אוניברסיטה 	<ul style="list-style-type: none"> • הנהגה פוליטית • הגילדות • הקתדרלה והבישוף • שוק • העיר כמרכז של תרבות • והשכלה (הולדת האוניברסיטה) 		
--	---	---	--	--	--

ד. הקהילה היהודית בארצות הנצרות (המאה ה-10 – המאה ה-14) (7 שעות 10 שעות)

בדומה לארצות האסלאם, גם בעולם הנוצרי היו היהודים זרים ובני דת מתחרה, ואת מקומם ומעמדם צריך היה להבטיח ולעגן בחוזים. היהודים היו חלק מהחברה העירונית, אבל לא היו חברים שווי זכויות בערים. היחידה תפתח בתיאור מעמדם המשפטי של היהודים בעולם הנוצרי, תוך השוואה לעולם המוסלמי. התחרות בין הדתות הולידה מתחים, והללו התפרצו לא אחת בדמותם של עימותים אלימים, ששיאן היה בסדרת מסעי הצלב, שנמשכו כמאתיים שנה. במהלך מסע הצלב הראשון נפגעו הקהילות היהודיות בעמק הריין (גזרות תתנ"ו), והלכה והתגבשה באשכנז תופעה של קידוש השם. היחידה תדון במסעי הצלב ובפגיעות ביהודים, ובכלל זה בתרבות הוויכוח היהודי-נוצרי באשכנז ובספרד.

הנושאים יילמדו דרך דמויותיהם של רש"י והמהר"ם מרוטנברג, כצוהר למורכבות הדילמות של היהודים באירופה הביניימית. מפעלו הפרשני של רש"י נעשה מתוך מודעות להתערותם של היהודים בחברה הסובבת, ויחד עם זאת, רש"י גם היה עד למסעי הצלב ולפגיעות ביהודים. פרשת חיייו של המהר"ם מרוטנברג מבטאת במיוחד את קשיי החיים ואת הדילמות הערכיות לנוכח האלימות הנוצרית.

מטרות

התלמידים:

1. ינתחו את המעמד המשפטי הייחודי של היהודים באירופה הנוצרית;
2. ישוו בין מצבם של היהודים בארצות האסלאם לארצות הנצרות, בהיבט המשפטי והחברתי;
3. יעמדו על מרכזיותם של העימותים הדתיים ועל השפעתם על עיצוב המפה המדינית (מסעי הצלב והקמת ממלכת ירושלים);
4. יכירו את המניעים לתופעה של קידוש השם ואת המחלוקות לגביה;
5. ינתחו את עיקרי הטיעונים המצויים בספרות הוויכוח היהודית-נוצרית;
6. ידונו בדילמות המוסריות הכרוכות בשאלת פדיון שבויים;
7. יבינו כיצד פעלה הקהילה היהודית לשמירה ולהגנה על ערכיה וחבריה;
8. יכירו את דמותם ופועלם של רש"י והמהר"ם מרוטנברג, את מקורות ההשפעה והיניקה שלהם ואת חשיבותם לדורות הבאים.

פרקי הלימוד (שעות הלימוד)	שאלת מוקד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	מושגים	טיפול מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	"לב לדעת" דיון בערכים
מעמדם של היהודים בעולם הנוצרי (4 ש') 2 שעות	יהודים ונוצרים: מפגש או פולמוס?	<p><u>קשרים כלכליים וחברתיים בין יהודים ונוצרים בעיר הנוצרית:</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • המעמד המשפטי • עבדי האוצר • הפריבילגיות העירוניות • היבטים כלכליים: 	<ul style="list-style-type: none"> • עבדי האוצר • פריבילגיות עירוניות 	<ul style="list-style-type: none"> • השוואה והסקת מסקנות – עיון במקורות חזותיים: הבגד עושה את האדם – תלבושות וסמלים של המעמדות החברתיים (התלבושות כביטוי לריבוד חברתי) 	

<p>לימוד תורה</p>	<ul style="list-style-type: none"> • איתור מידע, שאילת שאלות והצדקת הידע – הבניית דמותו של רש"י דרך הוראה רב תחומית • תורה ונביא : פרשנות לתורה • תלמוד : פרשנות לתלמוד • לשון : רש"י כבלשן • הלכה : פסיקותיו של רש"י • ספרות : פיוטיו 	<ul style="list-style-type: none"> • הלוואה בריבית • שיטת הפשט • בעלי התוספות 	<ul style="list-style-type: none"> • מקצועות היהודים : טביעת מטבעות, הלוואה בריבית • היבטים תרבותיים ודתיים : • לשונות היהודים (יהודית-צרפתית, יידיש) • פרשנות המקרא <p>רש"י – פרשן המקרא והתלמוד</p> <ul style="list-style-type: none"> • תולדות חייו • פירושו למקרא (שיטת הפשט) • פירושו לתלמוד • צאצאיו – בעלי התוספות 		
-------------------	--	--	---	--	--

<p>תופעת קידוש השם : מסירות הנפש מול בחירה בחיים</p> <p>למדנות – פיתוח חשיבה לוגית</p>	<ul style="list-style-type: none"> • איתור, איסוף ומיזוג מידע (מסעי הצלב וגזירות תתנ"ו) – קריאת מפה : מפות מסע הצלב הראשון ומפת גזירות תתנ"ו (מסע הצלב הראשון וזיקתו לפרעות תתנ"ו) • ניתוח טקסט בהקשרו: תפילת "אב הרחמים" קינה על הרוגי תתנ"ו 	<ul style="list-style-type: none"> • מסע צלב • גזרות תתנ"ו • קידוש השם • ספר הכוזרי • ויכוח פריז • שריפת התלמוד ויכוח הרמב"ן • עלילת דם • עלילת יורק 	<p><u>מסעי הצלב</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • המניעים למסעי הצלב • מסע הצלב הראשון • גזרות תתנ"ו • מסע הצלב השלישי <p><u>הוויכוחים הדתיים (ללמד ויכוח אחד)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • ספר הכוזרי ותרבות הוויכוח בעולם המוסלמי • ויכוח פריז ושריפת התלמוד • ויכוח הרמב"ן <p><u>עלילות הדם, המגיפה השחורה וגירושים (ללמד עלילה אחת או גירוש אחד)</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • עלילת יורק • עלילת בלואה 	<p>חיים בצל הצלב: בין וויכוח דתי לעלילת דם וגזירות שמד</p> <p>הוויכוחים הדתיים (2 ש')</p>	<p>מסעי הצלב (2 ש')</p> <p>הוויכוחים הדתיים (2 ש')</p>
--	---	--	--	---	--

פדיון שבויים	<ul style="list-style-type: none"> • איתור, איסוף ומיזוג מידע – הבניית דמות היסטורית: מסלול חייו של המהר"ם (באמצעות תכנת meograph) • שיח טיעוני ונקיטת עמדה – דיון בסוגיית "אין פודין את השבויים יותר מכדי דמיהם" 	<ul style="list-style-type: none"> • עלילת בלואה • המגיפה • השחורה • המהר"ם • מרוטנברג 	<ul style="list-style-type: none"> • המגפה השחורה – עלילת הרעלת הבארות • גירושי היהודים: אנגליה צרפת, גרמניה • קידוש השם וחסידו • אשכנז <p><u>מהר"ם מרוטנברג: מנהיגות במצר</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • תולדות חייו • מנהיגותו • מאסרו 		<p>עלילות הדם והגירושים (2 ש')</p> <p>1 שעה</p>
--------------	---	---	---	--	--

ה. מקומה של ארץ ישראל באסלאם ובנצרות (3 שעות 4 שעות)

ירושלים היא עיר קדושה לשלוש הדתות המונותאיסטיות. היהדות, הנצרות והאסלאם ניסו לממש את מסריהן הדתיים באמצעות האחיזה בירושלים, אם באמצעות שליטה, אם באמצעות פולחן ומנהגים ואם באמצעות בנייה. הדתות הטביעו – כל אחת בזמנה ובדרכה – את חותמן על תולדות העיר, על אופי התפתחותה ועל צביונה התרבותי. המלחמות ביניהן היו מן הגורמים המשמעותיים ביותר בדברי ימיה של ירושלים. תוכנית הלימודים פותחת צוהר אל שורשי זיקתן ההיסטורית והדתית של הנצרות והאסלאם לירושלים, וחושפת בפני התלמיד את בסיס יסודות הסכסוכים הדתיים והפוליטיים שנמשכו לאורך דורות רבים, ונוגעים בגורמי מאבקים פעילים ורלוונטיים עד ימינו. תוכנית הלימודים גם עוסקת ביחסן העקרוני של הנצרות והאסלאם ליהודים בירושלים, שהיו בדרך כלל בעמדה של מיעוט נסבל. כמו כן, התוכנית תבחן את יחסם של יהודי התפוצות לא"י ולירושלים.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את הביטויים השונים (בתחום הבינוי והמחשבה הדתית) לקדושת ירושלים בכל אחת מהדתות המונותאיסטיות;
2. יכירו את המחלוקות שהובילו למאבקים בין שלוש הדתות על ירושלים, ויבינו את הערכים שנמצאים בבסיס כל דת בנושא ירושלים;
3. יעמדו על תופעת העלייה של יהודי התפוצות לארץ ישראל ולירושלים במהלך ימי הביניים.

"לב לדעת" דיון בערכים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
	<ul style="list-style-type: none"> • ציר זמן – ירושלים לדורותיה (מדוד המלך ועד סוף ימי הביניים) • איתור ואיסוף מידע, והסקת מסקנות (הסיבות לעלייה לארץ בזיקה לפרעות בגולה) 	<ul style="list-style-type: none"> • עולי רגל • עליית בעלי התוספות 	<p><u>הביטויים לקדושת ירושלים</u> <u>וארץ ישראל ביהדות מימי דוד</u> <u>המלך עד למוצאי ימי הביניים</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • העליות לארץ ישראל בימי הביניים: • עליית בעלי התוספות • עליית הרמב"ן 	<p>ארץ אחת ושלוש דתות: אתרי זיכרון ובניין בירושלים</p>	<p>ארץ ישראל בימי הביניים (4 ש') 3 שעות</p>

<p>קדושתן של ארץ ישראל וירושלים לשלוש הדתות המונותיאיסטיות</p>	<ul style="list-style-type: none"> קריאת מפה : מפת העליות לארץ ותאריכיהם ניתוח טקסט בהקשרו : איגרת הרמב"ן לבנו מארץ ישראל – האיגרת מארץ ישראל ניתוח טקסט בהקשרו – תיאורי כיבוש ירושלים בידי הצלבנים וגורל היהודים והמוסלמים השוואה והסקת מסקנות (טקסט וארכיאולוגיה) – למידה חוץ- כיתתית : סיור במבצרים צלבניים וקריאת טקסטים מהתקופה 	<ul style="list-style-type: none"> עליית הרמב"ן ר' עובדיה מברטנורא ממלכת ירושלים צליינים כנסיית הקבר 	<ul style="list-style-type: none"> העלייה בעקבות פרעות המגיפה השחורה עליית ר' עובדיה מברטנורא <p><u>ארץ ישראל וירושלים בנצרות</u></p> <ul style="list-style-type: none"> מסע הצלב הראשון ממלכת ירושלים הצלבנית מפעלי בנייה דתיים (כנסייה הקבר) היחס ליהודים ולמוסלמים <p><u>ארץ ישראל וירושלים באסלאם</u></p> <ul style="list-style-type: none"> זיקת האסלאם לירושלים – על פי המסורת (סיפור העלייה לשמים מהר הבית) זיקת האסלאם לירושלים – על פי המקורות ההיסטוריים : בית אומייה 		
---	--	---	---	--	--

	<ul style="list-style-type: none"> • קריאת מפה – ערים ודרכים בארץ ישראל המוסלמית השוואה בין רמלה לירושלים • שיח טיעוני – קבע עמדה ונמק: האם האסלאם היה מתון יותר ביחסיו למיעוטים דתיים מאשר הנצרות? • השוואה והסקת מסקנות – קריאת מפה: מפות רב-שכבתיות של המקומות הקדושים ואתרי הזיכרון לשלוש הדתות (את מה זוכרים, וכיצד?) 	<ul style="list-style-type: none"> • מעראגי • כיוון התפילה הראשון • ספרות שבחי ירושלים • מסגד אל-אקצה • כיפת הסלע • צלאח אל-דין • קרב קרני חיטין • גזירת הים 	<ul style="list-style-type: none"> – מפעלי הבנייה וספרות השבחים • שלטון ומנהל בארץ ישראל בתקופה המוסלמית המוקדמת, בדגש על הקמת רמלה • המאבק בין הדתות על ארץ ישראל המוסלמים (האיובים) וניצחונם על הצלבנים • צלאח א-דין • המאבק על הר ציון וגזירת הים 		
--	---	--	---	--	--

ו. יהדות ספרד (המאה ה-10 – המאה ה-15) (5 שעות 7 שעות)

בתקופת השלטון המוסלמי זכתה התפוצה היהודית בספרד לשגשוג חסר תקדים. שגשוג זה היה תוצאה של צירוף נסיבות פוליטיות ותרבותיות ייחודיות. יהודי ספרד נכחו בכל תחומי החיים. הם תפסו עמדות בכירות בהנהגת המדינה וביצירה התרבותית הכללית והיהודית. היחידה תעסוק בתקופות השונות בחייה של יהדות ספרד, בין נצרות לאסלאם (המאה ה-10 – המאה ה-15). חלקה האחרון של היחידה יעסוק במאה השנים האחרונות של יהדות מפוארת זו. כיבוש מחדש של ספרד בידי הנוצרים הביא בתחילה ליחסים טובים בין נוצרים ליהודים ואף לפריחה תרבותית, אולם ברבות הזמן המצב השתנה, ודפוס העימות ביחסי יהודים-נוצרים נעשה לדפוס הדומיננטי. המרות דת של ציבורים ושל יחידים נעשו לתופעה רווחת, וקרעו קרע בתוך הקהילה היהודית. חלק מהמומרים המשיכו לחיות בסתר כיהודים, ונתכנו 'אנוסים'. התגברות תופעת האנוסים הביאה להקמת האינקוויזיציה, ובסופו של דבר הוליכה לגירוש היהודים מספרד ומפורטוגל.

מטרות

התלמידים:

1. ישוו את מצבה של יהדות ספרד במפגש עם השלטון המוסלמי והשלטון הנוצרי, ויעמדו על מצבה המיוחד;
2. ינתחו את הביטויים השונים של 'תור הזהב' בספרד (בתחומים שונים, ובהם: פילוסופיה, שירה, מדע, הלכה, פרשנות, תורת הסוד) ויצדיקו את הכינוי 'תור הזהב' לתקופה זו;
3. יכירו את האישיים המרכזיים של יהדות ספרד: את פועלם התרבותי ואת הדרך שבה שלבו בין יהדותם לתרבות הסביבה;
4. יסבירו את הקשר בין המצב הפוליטי-דתני בספרד למצבם של היהודים;
5. יכירו את הרקע לתופעת ההמרה ההמונית בצד המורכבות של החיים בסתר כיהודים (האנוסים), ויבינו את ההשלכות החברתיות והדתיות בתוך החברה היהודית ובתוך החברה הנוצרית;
6. יבינו שהאירוע הקשה שחוו המגורשים נחרט בזיכרון העם היהודי כאחד האירועים הקשים בתולדותיו;
7. ינתחו את מפת הנדודים של מגורשי ספרד ויסיקו מסקנות לגבי מקומות מושבם לאחר הגירוש.

"לב לדעת" דיון בערכים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
<p>חכמה בגויים תאמין</p> <p>רכישת השכלה</p> <p>אסתטיקה</p> <p>מצוינות ומומחיות</p> <p>תורה ומדע</p>	<ul style="list-style-type: none"> למידה רב-תחומית – הכרת הזיקה בין התרבות המוסלמית לעולם הדעת והידע של ימינו: אלגברה שירה לשון מדע איתור ואיסוף מידע – הבניית דמות היסטורית מת אלו שנזכרו בעמודת המושגים 	<ul style="list-style-type: none"> "תור הזהב" חסדאי אבן שפרוט שמואל הנגיד ר' יהודה הלוי אבן עזרא ר' שלמה אבן גבירול 	<p><u>"תור הזהב" בספרד המוסלמית</u></p> <ul style="list-style-type: none"> דמותו של המשכיל היהודי בתקופת "תור הזהב" הפריחה התרבותית היהודי בזיקה לתרבות המוסלמית שירה, לשון, פילוסופיה, מדע דמויות מרכזיות (ללמד על אחת הדמויות): חסדאי אבן שפרוט – חצרן ומשורר שמואל הנגיד – חצרן, מצביא, משורר ותלמיד חכם ריה"ל – משורר ופילוסוף אבן עזרא – פרשן, בלשן ומשורר ר' שלמה אבן גבירול – שירה ופילוסופיה 	<p>מהו ייחודו של 'תור הזהב' בספרד? האם אכן הכול היה זהב?</p>	<p>תור הזהב בספרד המוסלמית (3 ש')</p> <p>2 שעות</p>

<p>תופעת קידוש השם : מסירות הנפש מול בחירה בחיים</p>	<ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע, הסקת מסקנות • קריאת מפה : נסיגת המוסלמים ופרישת השלטון הנוצרי בספרד • בניית ציר הזמן המשקף את התקדמות הרקונקויסטה והיחס ליהודים • שיח טיעוני – העלאת מגוון נקודות מבט ביחס להמרת דת, חיים כאנוס, או מיתה על קידוש השם • איסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה : תפוצת היהודים 	<ul style="list-style-type: none"> • רקונקויסטה • גזירות קנ"א • אנוסים • אינקוויזיציה • טוהר הדם • דון יצחק אברבנאל 	<p><u>הרקונקויסטה והידרדרות היחס ליהודים</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • תור הזהב בספרד הנוצרית • הרמב"ן • גזירות קנ"א • המרות הדת והיווצרות בעיית האנוסים • ה"אינקוויזיציה הספרדית" • תקנות טוהר הדם • גירוש ספרד ופורטוגל • קליטת מגורשי ספרד (דון יצחק אברבנאל) 	<p>מה הייתה השפעת הרקונקויסטה על יהודי ספרד?</p>	<p>היהודים בספרד הנוצרית (4 ש') 3 שעות</p>
--	---	--	---	--	--

	<p>ומקומות מושבם של המגורשים</p> <ul style="list-style-type: none"> • למידה רב-תחומית וניתוח טקסט בהקשרו – ניתוח מקורות היסטוריים וספרותיים: "ש יהודה"; "המגורש בשני הגירושים" לר' אברהם סבע • השוואה והערכת ידע – מטק מסכמת: השוו את ביטויי הפתיחות • התרבותית, היחסים עם חברת הרוב ותופעת קידוש השם ביהדות ספרד לעומת יהדות אשכנז. 				
--	---	--	--	--	--

ז. העת החדשה – עידן המהפכות והשינויים הדתיים – הרנסנס, הרפורמציה, המהפכה המדעית, מהפכת הדפוס והמהפכה המדעית

(המאה ה-14 – המאה ה-17) (4 שעות)

במעבר מימי הביניים לראשית העת החדשה השתנו באופן דרמטי דפוסי החשיבה והקיום האנושי באירופה. האות המבשר על שינויים אלו החל באיטליה במאה ה-14 עם תקופת הרנסנס – 'התחיה' – שהייתה בעיקרה שיבה לערכים התרבותיים של העולם הקלאסי. בעקבות זאת גדלה האמונה ביכולתו של האדם להבין את עולמו באופן רציונאלי, מחד גיסא, ולערער על מוסכמות ודוגמות בנות מאות ואלפי שנים, מאידך גיסא. מלומדים בכל רחבי אירופה בחנו באופן רציונאלי וביקורתי את תמונת העולם כפי שעוצבה בימי הביניים. הרפורמציה של מרטין לותר ערערה את מבני הסמכות בעולם הנוצרי, שהושתת על עליונות הכנסייה הקתולית וממסד האפיפיורות. מהפכת הדפוס תרמה רבות להפצתם המהירה של רעיונות וערכים פורצי דרך אלו, והביאה לשינויים מהירים בכל תחומי המחשבה. מוסדות ותפיסות ותיקים התאימו את עצמם לעולם הערכים החדש, תוך מאמץ לשמור על זהותם. הקהילה היהודית מהווה מקרה מבחן מרתק לאופן שבו המשכיות ושינוי משמשים זה לצד זה.

נושאים אלו נכתבו גם כמונחים. קישור יצורף בהקדם.

המורה ילמד על פי בחירתו נושא אחד באופן מלא מבין הארבעה: הרנסנס; הרפורמציה, מהפכת הדפוס; המהפכה המדעית ואת שלושת הנושאים האחרים כמונחים.

מטרות

התלמידים:

1. יבחנו את הערכים שביסוד החידושים המרכזיים של תקופת הרנסנס בהיבט התרבותי והדתי;
2. יבינו את הקשר בין סיבה לתוצאה בין השחיתות המוסרית של ראשי הכנסייה לתנועת הרפורמציה;
3. יבחנו את הקשרים בין קדמה ושינויים טכנולוגיים לשינויים חברתיים (מהפכת הדפוס);
4. יכירו עקרונות יסוד וערכים ביסוד התפיסה המדעית החדשה, ויסבירו את המהפכות של התפיסה;
5. יכירו את ההישגים המרכזיים של המהפכה המדעית והמהפכה הטכנולוגית, ויבינו שיש להן השפעה עד ימינו (הטלסקופ, המיקרוסקופ);
6. ינתחו את הגורמים לתופעת הפיצול בדת הנוצרית ואת השלכותיו המדיניות;
7. יבחנו את השפעות המהפכות (המדעית, הדפוס) על התרבות היהודית, ויבינו את המתח שנוצר בין המשכיות ושינוי.

"לב לדעת" דיון בערכים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
<p>כבוד האדם (הומניזם)</p> <p>איש אשכולות</p> <p>אסתטיקה</p> <p>חשיבות הידע והחשיבה</p>	<ul style="list-style-type: none"> איסוף נתונים והצגת מידע – השוואה צירי זמן: צירי זמן לשינויים מדיניים חברתיים, דתיים וטכנולוגיים מהעת העתיקה עד לרנסנס השוואה והסקת מסקנות – אמנות הרנסנס בהשוואה לאמנות ימי הביניים – מקומו של האדם בעולם ביחס לאל ניתוח טקסט בהקשרו התרבותי – נאום על כבוד האדם (פיקו דלה מירנדולה) איתור, איסוף ומיזוג מידע – 	<ul style="list-style-type: none"> רנסנס הומניזם פיקו דלה מירנדולה איש הרנסנס: "איש אשכולות" מיכלאנג'לו רפאל ליאונרדו דה וינצ'י אינדולגנציות 	<p><u>מהו רנסנס?</u></p> <ul style="list-style-type: none"> לידה מחדש גילוייה מחדש של התרבות הקלאסית ההומניזם – האדם במרכז הבריאה, המוסר והמצפון האנושי (פיקו דלה מירנדולה) האמנות בתחומי האדריכלות והבנייה, הפיסול והציור (מיכלאנג'לו, רפאל) איש הרנסנס: ליאונרדו דה-וינצ'י שחיתות האפיפיורות מכירת כתבי 	<p>מהו שינוי תרבותי, ומדוע 'עת חדשה'?</p> <p>רנסנס: מה שב לתחייה ברנסנס?</p>	<p>הרנסנס</p> <p>(2 ש')</p> <p>1 שעה</p>

	<p>הבניית דמות היסטורית : ליאונרדו דה וינצ'י והתרבות המערבית</p> <ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות קריאת מפות והשוואתן : • התפשטות הרפורמציה • חלוקת אירופה בין • קתולים ופרוטסטנטים <p>• ניתוח טקסט בהקשרו – 95 התזות</p>	<ul style="list-style-type: none"> • מרטין לותר • 95 התזות • מלחמת דת • שלום • וסטפיליה (1648) 	<p>מחילה (אינדולגנציות)</p> <ul style="list-style-type: none"> • בניית קריית הוותיקן <p><u>מרטין לותר והרפורמציה</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • 95 התזות • האמת העברית • מרטין לותר • והיהודים מלחמת • שלושים השנה – • מלחמת דת 	<p>הסיבות לרפורמציה ומהו שינוי דתי?</p>	<p>הרפורמציה (1 ש')</p>
<p>השכלה להמונים</p>	<ul style="list-style-type: none"> • איתור, איסוף ומיזוג מידע – • ניתוח מקורות חזותיים ומילוליים על המצאת הדפוס • סיור וירטואלי בספרייה הלאומית • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות קריאת מפה : התפשטות הדפוס בזיק להתפשטות הרפורמציה 	<p>גוטנברג</p> <p>מכבש הדפוס</p> <ul style="list-style-type: none"> • דפוס ונציה • דפוס שונצינו • כתב רש"י 	<p><u>מהפכת הדפוס</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • המצאת הדפוס – החידו הטכנולוגי של גוטנברג (1454) • הדפוס העברי : הדפסת פירוש רש"י לתנ"ך ולתלמוד 	<p>הדפוס כמהפכה חברתית ותרבותית</p>	<p>המצאת הדפוס (1 ש')</p>

	<ul style="list-style-type: none"> • יישום – למידה חווייתית: סדנת דפוס והעתקת כתבי יד • שיח טיעוני – הערכה של תרומת הנגישות לידע וההשכלה כזרז למוביליות חברתית ושינויים חברתיים ותרבותיים • ניתוח ויצירת הקשרים, והבנת הקשרים ותהליכים הערכה של תרומת הנגישות לידע וההשכלה כזרז למוביליות חברתית ושינויים חברתיים ותרבותיים 		<p><u>השלכות מהפכת הדפוס</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • השפעות תרבותיות דתיות: • התפשטות הרפורמציה • השלכות חברתיות: • הנגשת ההשכלה למעמדות חדשים בחברה • מוביליות חברתית 		
רכישת השכלה	<ul style="list-style-type: none"> • למידה רב תחומית – עולם הדעת והידע של ראשית העת החדשה בזיקה לתחומי הדעת של ימינו: • מדעים • ביולוגיה • מתמטיקה • למידת עמיתים ועבודה בצוות – הכנו מצגת על ההתקדמות בתחומי המדע השונים • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות 	<ul style="list-style-type: none"> • הליוצנטריות • קופרניקוס 	<p><u>הגילויים בתחומים השונים</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • אסטרונומיה • הליוצנטרית (קופרניקוס, וגליליי) • ביולוגיה: גילוי התא • ובריאט חי מחי (ניסוי התולעים והבשר) • כימיה: גילוי היסודות • וביטול האלכימיה <p><u>שיטות המחקר החדשות:</u></p>	<p>מה היו ביטויי המהפכה המדעית והשלכותיה?</p>	<p>המהפכה המדעית (2 ש')</p> <p>1 שעה</p>

<p>חופש מדעי חירות מחשבה חדשנות, סקרנות</p> <p>הטלת ספק – מסורת מול קידמה, הילכו יחדיו?</p>	<ul style="list-style-type: none"> • טבלה : הצגת מבנה הידע הקדום לעומת הידע החדש בטבלה • מידע חזותי : תמונות של המצאות והתפתחותן (שכלול, גודל, עיטורים וקישוטים) • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – ציר זמן משולב מפה : גילויים והמצאות במדינות השונות מסודרים על ציר זמן (מוקדי המחקר והתפשטותם) • שיח טיעוני – האם עליית המדע מובילה בהכרח לספקנות ולחילון? 	<ul style="list-style-type: none"> • דקארט • מדע ניסויי • גלילאו • קולומבוס • עזריה די רוסי • דוד גנז • המהר"ל מפראג 	<ul style="list-style-type: none"> • חשיבות הספק (דקארט) • חשיבות התצפיות (הדגמה של נפילה חופשית) • <u>תגליות ומסעות</u> • הטלסקופ, המיקרוסקופ קולומבוס וגילוי אמריקה • <u>השלכות חברתיות ותרבותיות</u> • ביקורתיות וספקנות כל המסורת והדת • התנגדות הכנסייה • היהודים והמהפכה המדעית : • עזריה די רוסי • דוד גנז • המהר"ל מפראג 		
---	---	---	--	--	--

ח. היהודים בעת החדשה המוקדמת (המאה ה-16 – המאה ה-18) (6 שעות 9 שעות)

היהודים נהנו באופנים שונים מפירותיה של העת החדשה. המצאת הדפוס הפכה את ההשכלה התורנית לנפוצה יותר, ותרמה רבות להתפשטותם של ספרי הלכה, ובראשם השולחן ערוך. יחד עם זאת, במידה רבה עולמם הערכי והתרבותי של היהודים בארצות רבות לא השתנה. ראשית התקופה מתאפיינת בהשפעות הדרמטיות שהיו לגירוש ספרד. היהדות התוססת של ספרד הביאה לייסודם של מרכזים יהודיים חדשים, ובראשם המרכז הארץ ישראלי. למשך זמן קצר במאה ה-16 הייתה ארץ ישראל מרכז היצירה החשוב ביותר. ספר היסוד ההלכתי, השולחן ערוך, נכתב בה על ידי רבי יוסף קארו, ובאותה העת פעל בצפת האר"י הקדוש, שיצר מהפכה בתורת הקבלה שמהדהדת עד ימינו. במקביל החלו לצמוח מרכזים חדשים בפולין ובאמסטרדם. במרכזים אלו חלו גם התפתחויות תרבותיות ורוחניות בעולם היהודי. ביהדות מזרח אירופה נוצרה החסידות, ובאמסטרדם החלו לבצבץ ניצנים ראשוניים של השכלה ודפוסים חדשים של שיתוף פעולה כלכלי ותרבותי בין יהודים לגויים.

מטרות

התלמידים:

1. יכירו את השינויים שחלו במפת התפוצות היהודית לאחר גירוש ספרד ;
2. יבינו את הקשר בין מפת התפוצות לשינויים תרבותיים-פוליטיים-דתיים ;
3. יבינו שצפת במאה ה-16 הייתה מרכז תרבותי רוחני שיש לו השפעה עד ימינו ;
4. ינתחו דמויות מרכזיות ויעריכו את פועלם על רקע התקופה ;
5. יעמדו על המאפיינים הייחודיים של יהודי אמסטרדם כקהילה מתחדשת במאה ה-17 (קהילת האנוסים) ;
6. ידונו במתח שבין השתלבות להיבדלות, במפגש של קהילת האנוסים עם קהילת יהודי אמסטרדם ;
7. ינתחו את הנסיבות החברתיות והתרבותיות שהביאו להצלחתו של שבתאי צבי ;
8. ינתחו את הגורמים לכוח המשיכה הכביר של החסידות.

"לב לדעת" דיון בערכים	טיפוח מיומנויות חשיבה והצעות דידקטיות	מושגים	סוגיות מרכזיות בהוראה	שאלת מוקד	פרקי הלימוד (שעות הלימוד)
שמירת המורשת	<ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה: התפשטות האימפריה העות'מאנית ותפוצת היהודים לאחר גירוש ספרד • למידה חוץ-כיתתית – סיור בירושלים העות'מאנית • ניתוח טקסט בהקשרו – הצו של ביאזיט ה-2 <ul style="list-style-type: none"> • למידה רב תחומית: • שירה ומוזיקה • ספרות: "בוסתן ספרדי" 	<ul style="list-style-type: none"> • האימפריה העות'מאנית • ביאזיט ה-2 • סולימן המפואר • לדינו • רומנסות • מוסתערבים 	<p><u>צמיחת האימפריה העות'מאנית והתפשטותה</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • כיבוש ארץ ישראל בידי העות'מאניים מידי הממלוכים • ירושלים והסולטן סולימן • בניית חומות ירושלים • קליטת היהודים באימפריה העות'מאנית • הצו של ביאזיט ה-2 • שימור והשתלטות התרבות היהדות הספרדית באימפריה העות'מאנית 	גירוש ספרד: משבר או צמיחה?	היהודים באימפריה העות'מאנית (2 ש') 1 שעה

<p>יצירתיות מסורת וחדשנות אחדות מול ייחוד; מעמד האישה ערבות הדדית; אהבת ישראל; דבקות בה'</p>	<ul style="list-style-type: none"> • איתור, איסוף ומיזוג מידע – הבניית דמו היסטורית: בניית מסלול חייה באמצעות תכנת meograph: האר"י / ר' יוסף קאר / דון יוסף / דונה גרציה • למידה רב-תחומית: ספרות: דונה גרציה בספרות היהודית • למידה חוץ-כיתתית – הכרת דמות באמצעות ביקור מוזיאון – מלון דונה גרציה בטבריה • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מקורות על דון יוסף נשיא ודונה גרציה (הקשר בין עוצמה כלכלית לפוליטית) 	<ul style="list-style-type: none"> • ר' יוסף קאר וה'שולחן ערוך' • פולמוס הסמיכה • האר"י הקדוש • קבלה • דונה גרציה • דון יוסף נשיא • פרשת אנקונה 	<p><u>היישוב היהודי בגליל</u></p> <ul style="list-style-type: none"> • ר' יוסף קאר וכתובת השולחן ערוך • פולמוס הסמיכה • האווירה המיסטית וריבוי העיסוק בקבלה ובתורת הנסתר; פעילו האר"י • דונה גרציה מנדס-נשיא ופעילותה בטבריה • דון יוסף נשיא • פרשת אנקונה והארגון היהודי הבינלאומי 	<p>ייחודה של הפריחה היהודית בצפת</p>	<p>צמיחת המרכז בצפת (2 ש')</p>
	<ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – ניתוח מקורות הזותיים: לבושם של יהוד אמסטרדם בזיקה למנהגי לבוש בסביבתם 		<ul style="list-style-type: none"> • היווצרות הקהילה היהודית באמסטרדם מגורשים, אנוסים ונוודים אשכנזיים 	<p>האנוסים והמפגש המחודש עם היהדות והיהודים</p>	<p>יהדות אמסטרדם (1 ש' – בחירה)</p>

<p>סובלנות וגבולותיה</p>	<ul style="list-style-type: none"> השוואה – ניתוח טקסט בהקשרו: השוואה בין הערכים והנימוקים במכתב של קרומוול למנשה בן ישראל לבין החיבור 'מקווה ישראל' מאת מנשה בן ישראל שיח טיעוני – משפט מבויס קהילת אמסטרדם מול שפינוזה – להחרים או לא להחרים? 	<ul style="list-style-type: none"> מנשה בן ישראל ברוך שפינוזה 	<ul style="list-style-type: none"> המאפיינים הסוציו-אקונומיים של יהודי אמסטרדם תקוות משיחיות: מנשה בן ישראל ושיבת היהודים לאנגליה ברוך שפינוזה תולדות חייו זיקתו לפילוסופיה החרם 		
<p>הבחנה בין אמת לשקר</p> <p>חופש היצירה וגבולותיו</p>	<ul style="list-style-type: none"> איתור, איסוף ומיזוג מידע – קריאת מפרש מסעות שבתאי צבי ונתן העזתי והפצת השבתאות בתפוצה היהודית איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – יצירת תרשים זרימה של הפגיעות ביהודים בזיקה להתפשטות האמונה בשבתאי צבי 	<ul style="list-style-type: none"> גזירות ת"ח-ת"ט שבתאי צבי שבתאות נתן העזתי 	<ul style="list-style-type: none"> רקע היסטורי גירוש ספרד גזירות ת"ח-ת"ט שבתאי צבי נתן העזתי כנביא השבתאות פעילותו הפולמוס בעולם היהודי 	<p>מהם התנאים והנסיבות לצמיחת התופעה של משיח שקר?</p>	<p>שבתאי צבי (1 ש')</p>

		<ul style="list-style-type: none"> • ר' יעקב ששפורטש • יעקב פרנק 	<ul style="list-style-type: none"> • התאסלמותו • שבתאים ופרנקיסטים 		
ערבות הדדית	<ul style="list-style-type: none"> • ניתוח טקסט בהקשרו – • פסיקת השולחן ערוך והגהות הרמ"א • מתקנות ועד ארבע הארצות • איתור, איסוף ומיזוג מידע – הבניית דמו היסטורית: הבעל שם טוב 	<ul style="list-style-type: none"> • ועד ארבע ארצות 	<ul style="list-style-type: none"> • צמיחת המרכז היהודי בפולין • פעילות כלכלית (ירידים) • עליית מרכזי התורה במזרח אירופה • ר משה איסרליש (הרמ"א) וגיבוש החלכה האשכנזית • המהרש"ל והנהגת יהדות פולין • עליית המנהיגות הארצית • ועד ארבע הארצות 	<p>מדוע נוצרה החסידות, ומהו כוח המשיכה שלה?</p>	<p>מזרח אירופה – החסידות (3 ש')</p> <p>2 שעה</p>
עבודת ה': "בכל דרכיך דעהו"	<ul style="list-style-type: none"> • איתור ואיסוף מידע והסקת מסקנות – קריאת מפה: מפת התפשטות החסידות ומרכזי החסידות; מפה דמוגרפית-כלכלי של יהודי מזרח אירופה (קשר בין התפתחות חברתית-תרבותית ומצב כלכלי • למידה חוץ-כיתתית – • סיור בחצר חסידית והשתתפות בטיש 	<ul style="list-style-type: none"> • הרמ"א • המהרש"ל • הבעש"ט • המגיד ממזריטש • חצר חסידית 	<ul style="list-style-type: none"> • עליית החסידות • הבעש"ט ותלמידיו • המגיד ותלמידיו – ביר המדרש החסידי 	<p>מהו כוח המשיכה של החסידות בפולין?</p>	

<p>ערך לימוד התורה ופשטות דבקות, שמחה, יחס אישי; קירוב לבבות; הכוונה שבלב; קיום מצוות מתוך שמחה למדנות</p>	<ul style="list-style-type: none"> • שיחה עם חסיד / אשת חסיד • למידה רב תחומית – • סיפורי חסידים • מוזיקה חסידית • השוואה – • מתנגדים מול חסידות • דבקות מול לימוד תורה • ראש ישיבה מול אדמו"ר 	<ul style="list-style-type: none"> • הצדיק • הדבקות • הגר"א • מתנגדים – ליטווקים • ר' חיים וולוז'ין • ישיבת וולוז'ין 	<p>והתפשטות החסידות</p> <ul style="list-style-type: none"> • התפתחות והתמסדות החצר החסידית • עיקרי החסידות: הדבקות התפילה והכוונה עבודת ה' בשמחה • "מלא כל הארץ כבודו" • דמות הצדיק כמנהיג חלופי לרב חסידים ומתנגדים הגר"א ומאבקו בחסידות ר' חיים וולוז'ין והקמת הישיבה הליטאית 		
--	--	--	---	--	--

תכנית לימודים לכיתה ח'

תכנית ישנה¹

ספר הלימוד: מדור לדור, כרך ג'

שנה"ל תשפ"ב

¹ מורים המבקשים ללמד את התכנית החדשה בשנה"ל תשפ"ב גם בהיעדרו של ספר לימוד יכולים לעשות זאת. ניתן להיעזר ביחידות ההוראה המקוונות למורים. להלן קישור לתכ"ל החדשה למעוניינים: [678newprogram.pdf \(education.gov.il\)](https://www.education.gov.il/678newprogram.pdf)

מבוא:

שימו לב!

- א. נושאים שהם נושאי הליבה (עיקר התוכנית) – אינם צבועים.
- ב. נושאים שאינם נכללים במיקוד – צבועים בוורוד.
- ג. בגוף תכנית הלימודים צוין מספר שעות מומלץ לנושאים השונים, וכן מפורטות המיומנויות שיש להקנות עם הלימוד העיוני של הנושא. הקניית המיומנויות חשובה לא פחות מהלימוד העיוני והקניית הידע.

ליבת הידע והמיומנויות:

1. שמירת הרצף ההיסטורי מהתקופה שנלמדה בכיתה ז' והמשכה בכיתה ח'. כגון: היישוב היהודי בא"י בתקופה העותמאנית- כהמשך לנושא גירוש ספרד.
2. לימוד פרקים בהיסטוריה כללית המהווים רקע להבנת ההיסטוריה של עם ישראל וליצירת תמונת עולם כללית, כגון: המהפכה האמריקאית, כיבושי נפוליון.
3. פיתוח חשיבה היסטורית וחשיבה ביקורתית ומעריכה. כגון: שבתאי צבי
4. בחירת נושאים שהתלמיד לא ילמד אותם במסגרת לימודיו עד סוף התיכון, כגון: גילויים והמצאות
5. בחירת נושאים החשובים לעיצוב דמותו והשקפתו הדתית של תלמיד החמ"ד, כגון: רבי יוסף קארו וה"שולחן ערוך", ייחודה של היצירה הרוחנית בארצות האסלאם.
6. נושאים הקשורים להווי החיים של תלמיד החמ"ד ושאפשר ללמד מתוך גישה בינתחומית כדי לחבר את הלימוד לעולמו של התלמיד. (לב לדעת), כגון: חסידות.
7. נושאים שניתן ללמד אותם מתוך התמקדות בדמות היסטורית ובסיפורה, כגון: חכמי פולין – דונה גרציה, המהרש"ל, המהרש"א והרמ"א.
8. נושאים שניתן באמצעותם לטפח רגש של אהבה והזדהות עם תורת ישראל, עם ישראל וארץ ישראל, כגון: היישוב היהודי בארץ ישראל העותמאנית. נושאים שאפשר באמצעותם לטפח אמפטיה, סובלנות וקבלת האחר, כגון היהודים בארצות האסלאם.

נושא א' - עליית המרכזים היהודיים החדשים

1.א. בחסות האסלאם

מיומנויות	מוקדי הוראה	רעיון מרכזי	שם הפרק
<p><u>מיומנויות מתאימות:</u> סיור מיזוג מידע ממקורות מידע שונים</p>	<p>התלמידים יבינו את הגורמים לחיזוק היישוב היהודי בארץ ישראל ולהפיכתו למרכז ההלכה והקבלה:</p> <ul style="list-style-type: none"> • פיתוח הארץ על ידי העות'מאנים. • הכמיהה לגאולה של מגורשי ספרד ועלייתם לארץ ישראל. • -פעילותם של דונה גרציה ודון יוסף בגליל. • -החידושים בהלכה - רבי יוסף קארו ("שולחן ערוך") ובקבלה - קבלת האר"י. 	<p>ארץ ישראל במאה ה-16 כמרכז ההלכה והקבלה.</p>	<p>היישוב היהודי בארץ ישראל העות'מאנית 1 ש'</p>

מיומנויות	מוקדי הוראה	רעיון מרכזי	שם הפרק
<p><u>מיומנויות מתאימות:</u> מבנה של השוואה מבנה של סיבה ותוצאה הפקת מידע מתמונות</p>	<p>התלמידים יכירו את ההבדל במעמדם של היהודים בארצות האסלאם השונות ויבינו את הסיבות לשוני. לדוגמה: מצב היהודים בתימן לעומת מצב היהודים באימפריה העות'מאנית או באחת מארצות צפון אפריקה.</p> <p>התלמידים יכירו את תחומי הפרנסה של היהודים ויבינו את הסיבות לעיסוק דווקא בפרנסות אלו (צורפות, אריגה, טווייה, עיבוד עורות, הלוואה בריבית, תעשיית היין מסחר ומסחר בין-לאומי - סוחרי המלך במרוקו):</p> <ul style="list-style-type: none"> - הימנעות מעיסוקים בשל הגבלות חוקיות. - מלאכות אסורות או בזוויות בעיני המוסלמים. - ההסתייעות בתפוצות ישראל. 	<p>מעמד היהודים בארצות האסלאם ועיסוקיהם.</p>	<p>היהודים בארצות האסלאם 3 ש'</p>

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
2 ש'	המשפחה והקהילה כיסודות הקיום היהודי בארצות האסלאם.	התלמידים יבינו את התפקיד המרכזי שמילאו מוסד המשפחה והקהילה בשמירה על הקיום היהודי בארצות האסלאם. מערכת החינוך המסורתית, החיים במשפחה המורחבת, בעלי התפקיד בקהילה תקנות, הסכמות ומסים.	<u>מיומנויות מתאימות:</u> מיזוג מידע ממקורות שונים- מקורות מילוליים וחזותיים.
2 ש'	ייחודה של היצירה הרוחנית בקהילות היהודיות בארצות האסלאם.	התלמידים יכירו את מגוון תחומי היצירה של יהודי ארצות האסלאם ויבינו במה היא מהווה המשך ל"תור הזהב" בספרד: - השירה והפיוט. - אמנות הדרשה וספרות הדרש. - ספרות ההלכה. - העיסוק בקבלה.	<u>מיומנויות מתאימות:</u> ארגון מידע בתרשים או בטבלה

2.א מזרח אירופה

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
קהילת יהודי פולין במאות ה-16-18 3 ש'י	האוטונומיה של יהדות פולין.	<p>התלמידים יכירו את ביטויי האוטונומיה של היהודים בפולין ויבינו כיצד השפיעה האוטונומיה על חייהם בתחומים השונים :</p> <ul style="list-style-type: none"> - מעמד משפטי : מתן כתבי זכויות. - ארגון על-קהילתי וחיי הרוח : ועדי הגליל, ועד ארבע ארצות, חכמי פולין - המהרש"ל, המהרש"א והרמ"א. - הגדלת אפשרויות הפרנסה : חכירה, מסחר ומלאכה. 	<p><u>מיומנויות</u> <u>מתאימות</u> :</p> <p>למידה מתוך סיפורן של דמויות מפתח</p> <p>מבנה של היבטים : כלכלי, משפטי, רוחני, חברתי, ארגוני</p>
2 ש'י	חורבן יהדות פולין.	<p>התלמידים יבינו כיצד האירועים הבאים הביאו לחורבן יהדות פולין :</p> <ul style="list-style-type: none"> - פרעות ת"ח ת"ט (הטבח ביהודי הערים טולצ'ין ונמירוב). - ביטול האוטונומיה היהודית. <p>התלמידים ידונו במשמעות שנתנו יהודי פולין לאסונם על פי עיון בקטעי ספרות ("יוון המצולה" - ר' נתן נטע הנובר, "מגילת עִיפָה", ר' שבתאי כהן, הבלדה "בת הרב").</p>	<p><u>מיומנויות</u> <u>מתאימות</u> :</p> <p>סיבה ותוצאה אפשרות ללמוד בינתחומי- היסטוריה ספרות</p>

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
שבתאי צבי 3 ש'	המשיחיות ושברה.	התלמידים יבינו מדוע התחזקה הצפייה לבואו של משיח בעקבות כל אחד מהאירועים הבאים בתפוצות ישראל השונות: - גירוש ספרד ופרעות ת"ח-ת"ט. - הפלת ביזנטיון בידי העות'מאנים ופגיעתם באירופה. - הפיצול בנצרות בעקבות הרפורמציה. התלמידים יעמדו על ביטויי האמונה במשיחיותו של שבתאי צבי בתפוצות ישראל השונות: - גילויי שמחה. - חיבור פיוטים. - היערכות גלויה לעזיבת הגולה ולעלייה לארץ ישראל - סירוב לציית לחוקים מיוחדים ליהודים. התלמידים יסבירו כיצד התגלתה שקריות משיחיותו של שבתאי צבי.	<u>מיומנויות</u> <u>מתאימות:</u> הפקת מידע ממפות ניתוח מקורות היסטוריים מבנה של רצף כרונולוגי כתיבת פסקת הסבר
חסידים ומתנגדים 4 ש'	ייחודה של החסידות.	התלמידים יסבירו את הגורמים לעליית החסידות: - ירידת מעמדה של הרבנות בעקבות גזרות ת"ח-ת"ט. - הפער החברתי בקהילה היהודית - התקיפים. התלמידים יכירו את ייחודה של תנועת החסידות ויבינו את רעיונות החסידות בעבודת הבורא, בארגון הקהילתי ובמנהג: - עבודת הבורא: "מלא כל הארץ כבודו"; אהבת הבריות; הדבקות על ידי כוונה בתפילה ושמחה; הצדיק כמקשר בין העדה לבורא.	<u>מיומנויות</u> <u>מתאימות:</u> מבנה של סיבה ותוצאה ניתוח מקור היסטורי

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
		<ul style="list-style-type: none"> - ארגון והווי : החצר החסידית; מרכזיותו של הרבי - האדמו"ר; הטיש. - מנהגים דתיים : תפילה בנוסח האר"י - נוסח ספרד, מנהגי שחיטה שונים. 	<p>מיזוג מידע ממקורות שונים</p> <p>הפקת מידע מתמונה</p> <p>מבנה של השוואה</p>
3 ש'	ההתנגדות לחסידות.	<p>התלמידים יבינו את סיבות ההתנגדות לחסידות :</p> <ul style="list-style-type: none"> - חשש מהפרת מצוות התורה וסטייה מהיהדות. - חשש מביטול תורה. <p>התלמידים יכירו את דרכי המאבק בחסידות וידונו בהשלכותיהן על הקהילה היהודית :</p> <ul style="list-style-type: none"> - חרם על חברי קהילה שבחרו בחסידות. - הלשנה לגויים. - החרמת ספרים ושריפתם. - הקמת ישיבות מסוג חדש. <p>התלמידים יכירו את דמותו של הגר"א ואת פועלו במאבק נגד החסידות.</p>	<p><u>מיומנויות</u></p> <p><u>מתאימות :</u></p> <p>שאלת שאלות</p> <p>הפקת מידע ממקור היסטורי</p> <p>ארגון מידע בתרשים או בטבלה</p> <p>עבודת צוות-חיפוש מידע ממקורות שונים ומיזוגו. כתיבת סיכום.</p>

נושא ב' - ראשית העת החדשה בעמים ובישראל

מיומנויות	מוקדי הוראה	רעיון מרכזי	שם הפרק
<p><u>מיומנויות מתאימות:</u> הפקת מידע מתוך מפה ומתמונה ארגון מידע בתרשים או בטבלה מבנה של סיבה ותוצאה לב לדעת – הבדלה בין רלבנטיות לאקטואליה</p>	<p>התלמידים יבינו את השינויים המרכזיים שחוללו הגילויים וההמצאות בחיי האירופאים כגון כלי שיט, והמצאת הדפוס:</p> <ul style="list-style-type: none"> - כלי שיט: גילוי יבשות - הגדלת אפשרויות המסחר והגדלת אפשרויות העושר של פרטים ומדינות והשתלטות אירופה על היבשות החדשות. הרחבת ידיעותיו ואופקיו של האדם ומפגש בין תרבויות. - המצאת הדפוס: - בתחום הדתי - ירידת כוחה של הכנסייה והגברת המודעות הפוליטית; הפצת הידע לחוגים רחבים יותר באוכלוסייה. 	<p>השינויים בחיי האירופאים בעקבות הגילויים הגיאוגרפיים וההמצאות.</p>	<p>גילויים והמצאות 3 ש'</p>
<p><u>מיומנויות מתאימות:</u> השוואה הוצאת מידע מתמונות</p>	<p>התלמידים יבינו במה השפיע העיסוק המחודש בתרבות יוון ורומא על היחס לאדם ומקומו בעולם:</p> <ul style="list-style-type: none"> - העיסוק בלימודים הנוגעים לרוח האדם - ההומניסטים. - האידיאל של איש האשכולות - ליאונרדו די וינצ'י. - פרספקטיבות ופרופורציות לייצוג האדם באמנות ובאדריכלות. <p>התלמידים יכירו את הביטויים של השפעת הרנסנס על יצירתם של יהודי איטליה ועל קשריהם עם החברה הסובבת.</p> <p>התלמידים יכירו את ביטויי ההתנגדות של הכנסייה להתקרבות יהודים-נוצרים בימי הרנסנס ויבינו את הגורמים לכך.</p>	<p>השפעת הגילוי מחדש של תרבות יוון ורומא על תפיסת האדם ומקומו בעולם וביטוייה באמנות ובאדריכלות.</p> <p>השפעת הרנסנס ותרבות הרנסנס על יהודי איטליה.</p>	<p>הרנסנס 2 ש'</p>

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
הרפורמציה 2 ש'	ייסוד הדת הפרוטסטנטית.	התלמידים יבינו את הגורמים ליסוד הדת הנוצרית הפרוטסטנטית: <ul style="list-style-type: none"> • הביקורת של לותר כלפי הכנסייה. • המצאת הדפוס. • מלחמת האיכרים. • הרנסנס. 	מיומנויות מתאימות: חיזוק המושג תמורה
1 ש'	השפעת הרפורמציה על מדינות אירופה.	התלמידים יבינו כיצד השפיעו מלחמות הדת על הארגון מחדש של ארצות אירופה: חלוקה לממלכות פרוטסטנטיות וקתוליות. הגברת הסובלנות הדתית.	
המלוכה האבסולוטית 2 ש'	החידוש במשטר המלוכה האבסולוטית לעומת המלוכה בימי הביניים	התלמידים יבינו את ההבדלים בין המלוכה האבסולוטית למשל מלכותו של לואי ה-14, לבין המלוכה בימי הביניים.	השוואה
המלוכה החוקתית 2 ש'	הגבלת כוחו של המלך.	התלמידים יכירו את הגורמים שהביאו להגבלת כוחו של המלך באנגליה. התלמידים יבינו כיצד כל אחד מהמנגנונים הבאים במלוכה החוקתית מגביל את כוחו של המלך: <ul style="list-style-type: none"> • הפרלמנט האנגלי. • החוקה - המגנה כרטא. • הביאס קורפוס. 	השוואה למשטר היום

מיומנויות	מוקדי הוראה	רעיון מרכזי	שם הפרק
<p>עיסוק בהבנת המונח "תמורה"</p>	<p>התלמידים יבינו את הסיבות שהביאו את שליטי אנגליה והולנד להתיר ליהודים לחזור לארצותיהם:</p> <ul style="list-style-type: none"> • התנתקות השליטים מהדת הקתולית והכרזתם על סובלנות דתית. • השתלבות היהודים בכלכלה החדשה והשתדלותו של מנשה בן ישראל למען החזרת היהודים. <p>התלמידים יכירו את תהליך שיבתם של האנוסים ליהדות וידונו בקשיים שעמדו בפניהם.</p>	<p>השפעת השינויים במעמד המלך והדת הקתולית על מעמד היהודים.</p>	<p>2 ש'</p>

נושא ג' - מהפכות ותמורות

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
<p>המהפכה האמריקאית 3 ש'</p>	<p>הגורמים להכרזת העצמאות האמריקאית.</p> <p>יישום הלכה למעשה של רעיונות ההשכלה בעיצוב ארצות הברית של אמריקה.</p>	<p>התלמידים יבינו כיצד השפיעו רעיונות ההשכלה, אופי המתיישבים ותנאי חייהם על מאבקם להשגת עצמאות:</p> <ul style="list-style-type: none"> • הסיבות להגירה. • התפתחות אורח החיים הייחודי של המושבות. • "אין מיסוי ללא ייצוג". <p>התלמידים יבינו כיצד באים לידי ביטוי רעיונות ההשכלה וזכויות האדם ארצות הברית - בחוקה ובמגילת הזכויות.</p>	<p><u>מיומנויות מתאימות</u> :</p> <p>הפקת מידע מכותרות.</p> <p>הבחנה בין הכללה לפרטים.</p> <p>ניתוח מקור היסטורי.</p> <p>יישום של רעיון בחיי המעשה - לב לדעת הבחנה בין אקטואליה לרלבנטיות - השוואה לחיי היום יום של התלמיד</p>
<p>המהפכה הצרפתית 2 ש'</p>	<p>גורמי ההתנגדות ל"משטר הישן".</p>	<p>התלמידים יסבירו כיצד עורר כל אחד מהגורמים הבאים התנגדות למשטר הישן:</p> <ul style="list-style-type: none"> • זכויות-יתר של המעמדות העליונים והיעדר זכויות למעמד השלישי. • המשבר הכלכלי בצרפת. • עריצותו האבסולוטית של לואי ה-16, אי-כינוס אספת המעמדות. 	
<p>המהפכה כהרס "המשטר הישן" ויצירת משטר חדש</p>	<p>התלמידים יכירו את האירועים המרכזיים של המהפכה הצרפתית ויבינו כיצד תרם כל אחד לקצו של המשטר הישן ולכינונו של משטר חדש ברוח ההשכלה:</p> <ul style="list-style-type: none"> • מאספת מעמדות לאספה לאומית. 	<p><u>מיומנויות מתאימות</u> :</p> <p>צפייה מודרכת בתמונות ובכרזות מהתקופה או</p>	

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
2 ש' 2	הבנוי על רעיונות ההשכלה, חירות, שוויון ואחוה.	<ul style="list-style-type: none"> כיבוש הבסטיליה. <p>התלמידים יבינו כיצד הביא כל אחד מהמסמכים הבאים להגשמת סיסמת המהפכה "חירות, שוויון ואחוה", ולקביעת עקרונות המשטר החדש</p>	קריאה מודרכת של ספרות יפה שנכתבה על רקע התקופה
	השפעת רעיונות ההשכלה על עקרונות המהפכה.	פרסום צו לביטול הפאודליזם. פרסום הצהרת זכויות האדם והאזרח כמסמך מחייב חוקת 1971 - כינון מלוכה חוקתית.	
ממשטר המושתת על חירות, שוויון ואחוה לשלטון טרור.	התלמידים יבינו מה היו הגורמים לעליית שלטון הטרור בצרפת כאמצעי להגשמת רעיונות המהפכה. התלמידים ידונו בסוגיה האם ניתן להצדיק את שלטון הטרור כאמצעי לגיטימי להגשמת רעיונות המהפכה.	<p><u>מיומנויות מתאימות:</u> כתיבת טיעון/ שימוש במושגים היסטוריים בהקשר הרלבנטי היום/ מציאת רעיון מרכזי</p>	
עלייתו ונפילתו של נפוליאון 3 ש' 3	התנודות במשטר הצרפתי בין שלטון העם לשלטון יחיד.	<p>התלמידים יבינו כיצד עלה נפוליאון לשלטון יחיד ומדוע תמכו בו העם הצרפתי ועמים אחרים:</p> <ul style="list-style-type: none"> חוקת 1793, הכרזת הרפובליקה. משאל העם - חוקת 1795, מדירקטוריון לדיקטטורה. שמירה וטיפוח של הישגי המהפכה: שוויון בפני החוק, בעלות איכרים על הקרקע, קוד נפוליאון. ניצחונות צבאיים לצרפת. 	<p><u>מיומנויות מתאימות:</u> למידה באמצעות טקסט חזותי - פיתוח אוריינות חזותית הפקת מידע ממקור היסטורי מבנה של פעולה ותכלית</p>

מיומנויות	מוקדי הוראה	רעיון מרכזי	שם הפרק
<p><u>מיומנויות מתאימות:</u></p> <p>הפקת מידע מכותרות</p> <p>ארגון מידע בתרשים או בטבלה/ מיון</p>	<p>התלמידים יבינו מדוע עמים מחוץ לצרפת תמכו בשלטונו של נפוליאון:</p> <ul style="list-style-type: none"> העברת רעיונות המהפכה לעמי אירופה. <p>התלמידים יבינו מדוע הובס נפוליאון מבית ומחוץ:</p> <ul style="list-style-type: none"> הגורמים מבית: הפגיעה בחופש הביטוי ועקרון הריבונות, המחסור בצרפת בעקבות ההסגר הימי, אבידות הצרפתים בקרבות. הגורמים מחוץ: חששות השליטים מהתסיסה בקרב עמם, הפגיעות בחיי האירופאים, הפגיעה ברגשות הלאומיים והדתיים של עמי אירופה. <p>התלמידים יבחנו את פעלו של נפוליאון לביסוס הישגי המהפכה</p>	<p>מלחמת נפוליאון:</p> <p>שחרור עמי אירופה ברוח המהפכה או פגיעה בריבונותם וחירותם?</p>	<p>3 ש'</p>
<p><u>מיומנויות מתאימות:</u></p> <p>מבנה של היבטים</p> <p>ארגון מידע בטבלה</p> <p>הגדרה של תבחינים</p> <p>ניתוח מקור היסטורי</p>	<p>התלמידים יבינו את הטיעונים בעד ונגד מתן זכויות ליהודים באספה הלאומית ובתקופת שלטונו של נפוליאון.</p> <p>התלמידים יבינו את משמעות הענקת שוויון הזכויות ליהודים:</p> <ul style="list-style-type: none"> ביטול ההגבלות שחלו על יהודים (משלחי יד, מקום מגורים, מיסוי). שוויון בפני החוק. סובלנות דתית - קיום מצוות ליהודי כפרטי. 	<p>ביטויי הענקת שוויון זכויות ליהודים.</p>	<p>היהודים במהפכה הצרפתית</p> <p>3 ש'</p>

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
		<ul style="list-style-type: none"> • חובות היהודים בתמורה לאמנציפציה: נאמנות למדינה ולא ללאום היהודי: "ליהודים כאומה אין לתת כלום אולם יש לתת הכול ליהודים כבני אדם". <p>התלמידים ידונו בהשלכות מתן האמנציפציה על הקהילה היהודית:</p> <ul style="list-style-type: none"> • פירוק הקהילה - איסור תיקון תקנות ושיפוט עצמי. ויתור על ייחוד וסממנים יהודיים. 	<p>הפקת מידע מתמונה</p> <p>כתיבת טיעון</p>

נושא ד' - עליית העולם המודרני

שם הפרק	רעיון מרכזי	מוקדי הוראה	מיומנויות
<p>המהפכה התעשייתית</p>	<p>השפעת המהפכה התעשייתית על חיי היחיד והחברה.</p>	<p>התלמידים יכירו את ביטוייה המרכזיים של המהפכה התעשייתית (המודל האנגלי כמודל מייצג):</p> <ul style="list-style-type: none"> - הקיטור כמקור אנרגיה. - המעבר מייצור ביתי לייצור תעשייתי - המיכון והתיעוש. - העיור - המעבר מהכפר לעיר. <p>התלמידים יבינו את השלכות המהפכה התעשייתית על חיי האדם:</p> <ul style="list-style-type: none"> - יצירת מעמדות חדשים בחברה: הפרולטריון - מעמד הפועלים, הקפיטליסטים - בעלי ההון והפערים ביניהם. - תנאי החיים הקשים של הפועלים ועבודת הנשים והילדים. 	

תכנית הלימודים לכיתה ט'

ספרי הלימוד:

ואלה תולדות – ימי הבית השני בהוצאת מכון הר ברכה
ואלה תולדות – היהודים בימי הביניים בהוצאת מכון הר ברכה

שנה"ל תשפ"ב

מבוא:

שימו לב!

- נושאים שהם נושאי הליבה (עיקר התוכנית) – אינם צבועים.
- נושאים שאינם נכללים במיקוד – צבועים בוורוד.
- בגוף תכנית הלימודים צוין מספר שעות מומלץ לנושאים השונים, וכן מפורטות המיומנויות שיש להקנות עם הלימוד העיוני של הנושא. הקניית המיומנויות חשובה לא פחות מהלימוד העיוני והקניית הידע.

נושא 1. הנהגה, חברה ודת בישראל בימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד

מבוא

עניינו של נושא זה – תהליכי עיצוב זהותו הדתית והלאומית של עם ישראל בימי הבית השני ובתקופת המשנה והתלמוד. באותם ימים התמודדו היהודים עם המתח בין החיים תחת שלטון וחסותן של האימפריות הגדולות לבין שאיפות לחזרה לריבונות ולחירות מדינית ודתית. תוך כדי התמודדות עבר העם היהודי תהליכים חברתיים ודתיים משמעותיים שתרמו לעיצוב דמותו הדתית-לאומית. הדיון ההיסטורי על ימי הבית השני מזמן אפשרות לעסוק בדילמות ובנושאים רלוונטיים ומשמעותיים לחייהם של תלמידים בביה"ס הממ"ד במציאות הישראלית כיום. עניינים כמו: עצמאות מדינת ישראל, מתח ותחרות בין קבוצות שונות בחברה על צביון המדינה היהודית וההתמודדות עם החשיפה לתרבויות שונות. כמו כן הכרת הרקע ההיסטורי של השתלשלות התורה שבעל פה ושל פעילות חכמי ארץ ישראל ובבל מאפשרת לתלמידים להבין כיצד הפכה התורה שבעל-פה לתורת חייו של העם.

מטרות

התלמידים:

1. יבינו את השינויים שחלו במעמד המדיני של יהודי ארץ ישראל עם חילופי השלטון בארץ ויבחנו את השפעת מעמד המדיני על זהותם הדתית והלאומית
2. יבינו את הגורמים לצמיחת מעמד החכמים ככוח ההנהגה המרכזי של העם היהודי
3. יבינו ויעריכו את פועלם של מי שעמדו בראש שבי ציון ושל חכמי המשנה והתלמוד, להמשך הקיום היהודי בשעתם, ואת היסודות שהניחו להלכה, למחשבה ולזהות היהודית לדורות
4. יבינו את הסיבות לכיתתיות שאפיינה את החברה היהודית בימי הבית השני ויבחנו את השלכותיה של הכיתתיות על החברה היהודית
5. יבינו את הנסיבות שגרמו למעבר מרכז החיים וההנהגה היהודית מארץ ישראל לגולה.

תכנים

פרקי הלימוד	סוגיות מרכזיות ומוקדי הוראה	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	הערות
<p>א. ימי שיבת ציון, והתקופה הפרסית</p> <p>538 לפנה"ס – 332 לפנה"ס (נושא בחירה) (4 שעות)</p>	<p>הגורמים שהשפיעו על גיבוש אורח החיים והזהות היהודית</p> <ul style="list-style-type: none"> • תרומת מורשת הבית הראשון: <ul style="list-style-type: none"> - שאיפות לחידוש ממלכה ריבונית בארץ ישראל, שבמרכזה – בית המקדש • תרומת הצהרת כורש לחידוש החיים הדתיים בארץ ולעיצוב דפוסי ההנהגה. - בניין הבית השני ומשמעותו לגיבוש דפוסי הנהגה חדשים בחברה היהודית (ממלוכה לכהונה וסיום הנבואה) - עיצוב 'הנהגת חכמים' ומוסדותיה – "הכנסת הגדולה" • תרומת פעילותם של עזרא ונחמיה: <ul style="list-style-type: none"> - גירוש הנשים הנוכריות - הפצת לימוד התורה - דחיית השומרונים 	<p>זיהוי רכיבים וקשרים והסקת מסקנות</p> <p>זיהוי רכיבי מורשת הבית הראשון, שאותם רצו שבי ציון לשקם, והסקת מסקנות בדבר שאיפתם לחידוש הממלכה הריבונית.</p> <p>טיעון הצהרת כורש אפשרה קיום אוטונומיה דתית. הצדקת הטיעון בהסתמך על מקורות מידע שונים.</p> <p>זיהוי רכיבים וקשרים והסקת מסקנות</p> <p>זיהוי הכשלים בהתנהגות העם בימי הבית הראשון ובגולת בבל, והסקת מסקנות מפעילותם של עזרא ונחמיה באשר לדמותו הראויה של העם.</p>	<p>הפרק ימי שיבת ציון, והתקופה הפרסית מתבסס על ידע שנרכש במעגל הלימוד הקודם.</p>

הערות	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	סוגיות מרכזיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
	<p>העלאת מגוון דעות הצגת טקסט כתוב של ויכוח בין מתייוון לבין שומר אמונים, על יחסם לתרבות ההלניסטית. בוויכוח יבואו לידי ביטוי מצד אחד מידת הפתיחות כלפי התרבות ההלניסטית ומן הצד האחר – מידת ההתנגדות לה.</p> <p>הצדקת טיעון או שלילתו הצדקת הטענה שהשגת העצמאות המדינית על ידי החשמונאים הייתה חשובה לשמירה על ייחודם הדתי של יהודי ארץ ישראל או שלילת טענה זו.</p>	<p>דרכי החברה היהודית לשמירת הייחוד הדתי והתרבותי:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ההשפעות ההלניסטיות על החברה היהודית וזהותה: – התפלגות החברה היהודית בין מתייוונים לבין שומרי אמונים • מאוטונומיה דתית לעצמאות מדינית: - מאבק החשמונאים בגזרות הדתיות והשגת העצמאות המדינית כמסגרת לשמירת העצמאות הדתית 	<p>ב. ממלכת החשמונאים בתקופה ההלניסטית (8 שעות)</p>

<p>פעילות זו מתבססת על הכרת גורמי הפיצול שהובאו בכל הסעיפים הקודמים ועל הבנתם.</p>	<p>השוואה קביעת תבחינים להשוואה בין הכיתות. בהשוואה צריך לבוא לידי ביטוי ההבדל בין הכיתות בתחום הדתי והחברתי. טיעון- ניסוח נימוקים לטענה "בגלל שנאת חיים חרבה ירושלים" תוך שימוש בממצאים, בראיות ובהסברים.</p> <p>הגדרת בעיה והעלאת פתרונות האם היה אפשר למנוע מלחמת אחים? אילו דרכי התנהלות היה צריך לנקוט כדי למונעה? הבאת נימוקים, ראיות והסברים. להצעת דרכי ההתנהלות זיהוי, ניתוח סיבות והסקת מסקנות זיהוי הסיבות לפיצול בחברה היהודית ניתוח והסקת מסקנות לגבי הקשר הסיבתי בין הפיצול לבין החורבן.</p>	<p>השפעת הפיצול בחברה היהודית על החורבן</p> <p>1. הגורמים לפיצול ולרב-גוניות בחברה היהודית:</p> <ul style="list-style-type: none"> פרשנויות שונות לחזון עיצוב החברה והזהות היהודית הכיתות בישראל (פרושים, צדוקים, איסיים, נוצרים ראשונים) עמדת הקבוצות השונות בחברה היהודית ביחסן לשלטון הרומי ולשלטון היהודי בעקבות איבוד החירות והעצמאות המדינית (ממדינת חסות בימי הורדוס לפרובינציה רומית תחת שלטון הנציבים) - נאמני השלטון הרומי הקנאות המדינית והמאבק להחזרת שלטון יהודי על ארץ ישראל עמדת החכמים: הוויכוח הרעיוני הפנימי בין תמיכה בקנאים לבין תמיכה במתונים 2. המרד הגדול בשלטון הרומי על ארץ ישראל: מלחמת האחים וחורבן הבית השני 	<p>ג. החברה היהודית בשלהי ימי הבית השני בתקופה הרומית 67 לפנה"ס – 70 לסה"נ (7 שעות)</p>
--	--	--	---

<p>מתבסס על ידע בנושא "מרד בר כוכבא" שנרכש במעגל הלימוד הקודם, בחטיבת הביניים.</p> <p>זו פעילות מסכמת המתבססת על מה שנלמד בפרקי הלימוד א-ד.</p>	<p>העלאת השערות, הסקת מסקנות, דימוי תרחישים אפשריים לתגובותיו של העם היהודי שנשאר בארץ ישראל לאחר חורבן הבית, ולהתנהגותו בתחום הדתי ובתחום הלאומי. יש לבסס את ההשערות על מקורות ועל ידע קודם על אודות מרכזיות המקדש בחיי העם בימי הבית השני.</p> <p>העלאת מגוון נקודות מבט ויכוח על סמך המקורות בדילמה "האם נכון היה לצאת למרד בר כוכבא?"</p> <p>ייצוג מידע – בחירת צורת ייצוג מידע למשל תרשים או טבלה, המתאימה לתיאור השתלשלות ההנהגה היהודית מהמלוכה בימי הבית הראשון עד להנהגת הנשיאים לאחר החורבן. צורת הייצוג צריכה לכלול התייחסות לציוני הדרך המרכזיים בצמיחת 'הנהגת חכמים' כהנהגה לאומית.</p> <p>בצורת הייצוג 'תרשים' יש להביא לידי ביטוי את הקישור בין חלקיו באמצעות דברי הסבר.</p>	<p>הנסיבות והגורמים לצמיחת 'הנהגת חכמים' כהנהגה לאומית:</p> <ul style="list-style-type: none"> • ההתמודדות עם החלל הריק שהותיר החורבן בתחום הדתי והמדיני. • פועלם של חכמי דור יבנה לקיום חיים דתיים ללא בית המקדש • הקמת מרכזי התורה ומרכזי הנהגה חלופיים בארץ ישראל בעקבות כישלון מרד בר כוכבא (נדודי הסנהדרין בארץ) • פיתוח ספרות התורה שבעל-פה כמעצבת החיים היהודיים: הספרות התנאית ועריכת המשנה והתהוות התלמוד הירושלמי והתלמוד הבבלי. • חיזוק מעמד הנשיאים - השפעה על ריכוזים יהודיים בגולה. 	<p>ד. תקופת המשנה בימי השלטון הרומי משנת 70 לספירת הנוצרים עד ראשית המאה השלישית לספירה (8 שעות)</p>
---	---	---	--

הערות	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	סוגיות מרכזיות ומוקדי הוראה	פרקי הלימוד
	<p>העלאת אפשרויות מגוונות לצורך פתרון בעיה</p> <p>הגדרת בעיה שעניינה: האוטונומיה יהודית בארץ ישראל בימי הרומים.</p> <p>- הצעת מגוון אפשרויות פתרון</p> <p>- השוואה בין האפשרויות השונות</p> <p>- בחירה באפשרות מועדפת והנמקתה על סמך ראיות והסברים</p> <p>טיעונים 'בעד ונגד' מבוססים על המקורות</p> <p>טיעונים בעד ונגד תופעת הירידה לבבל בימי האמוראים.</p> <p>- ביסוס הטענות על ראיות (עדויות) מתאימות על אודות המצב בארץ ישראל לעומת המצב בבבל.</p> <p>- הצגת הטיעונים בדיון כיתתי.</p>	<p>הגורמים לירידת ארץ ישראל כמרכז הנהגה לאומי ודתי לעם היהודי בגולה ובארץ ישראל</p> <ul style="list-style-type: none"> • הפגיעה באוטונומיה היהודית ירידת מעמדה של הנשיאות בארץ ישראל עד ביטולה על ידי הרומים בראשית המאה החמישית לסה"נ • התגברות הירידה מארץ ישראל לבבל • עליית כוחן ומרכזיותן של ישיבות בבל ושל התלמוד הבבלי 	<p>ה. תקופת האמוראים (נושא בחירה) (4 שעות)</p>

נושא 2. ימי הביניים: יצירה וקהילה יהודית כמיעוט בתוך עולם נוצרי ועולם מוסלמי

מבוא

ימי הביניים הם תקופה שבה התגבשו המורשת ומנהגי קהילות ישראל בתפוצות השונות בארצות הנוצריות במערב אירופה ובמזרח ובארצות האסלאם. באותה תקופה עוצב גם עולמן של אותן דתות מונותאיסטיות: הנצרות והאסלאם.

יחידה זו ממוקדת בהתפתחות הפנימית של העם היהודי בגולה כמיעוט בתוך הסביבה הלא-יהודית (נוצרית ומוסלמית). הקשיים שעמם התמודדו היהודים בימי הביניים היוו להם אתגר לחיזוק הלכידות החברתית, לעיצוב חיי הקהילה היהודית ולפריחת היצירה התרבותית המגוונת בתחום המשפטי-הלכתי, בפרשנות התנ"ך המשנה והתלמוד, בפילוסופיה ובספרות. בצד כל אלה, היו היהודים מעורבים בפעילות הכלכלית במדינות שחיו בהן, דיברו את שפות סביבתם הנוכרית וגם הכירו היטב את תרבותה.

במסגרת לימוד תחומים שונים בחמ"ד מתוודעים התלמידים ליצירות שונות ולרקע ההיסטורי שלהן ובכך הם מעמיקים את הבנתם בנושא זה. העמקה בלימוד נושאים נבחרים הקשורים בתקופה מעצבת זו בתולדות ישראל והבנתם עשויות לתרום לחיזוק הזהות היהודית של התלמידים.

מטרות

התלמידים:

1. יבינו כי תקופת ימי הביניים הייתה תקופה של התפתחות משמעותית בתחומי התרבות והדת בכל הדתות המונותאיסטיות
2. יבינו את חשיבותו של ההיבט הדתי בעיצוב מעמדם המשפטי והחברתי של היהודים כמיעוט דתי-אתני בימי הביניים
3. יבינו שהתפתחותן של הקהילה והיצירה היהודית בגולה היו הביטוי של המשך קיום העם היהודי.

תכנים

פרקי הלימוד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	הערות
<p>א. מרכזיות הדתות המונותיאיסטיות - הנצרות והאסלאם - בעולם בתקופת ימי הביניים. (5 שעות)</p>	<p>דרכי עיצוב כוחן של הדתות עולם הנצרות</p> <p>1. התפשטות הנצרות במרחב ובניית סמכות הממסד הדתי מול המלוכה על ידי:</p> <ul style="list-style-type: none"> • חובת הניצור – המיסיון; • המנזרים כמרכזי חינוך ותרבות; • בניית ההיררכיה הכנסייתית וחיזוק מעמדה של הכנסייה ככוח מרכזי; <p>המאבק בין מלוכה לכנסייה על העליונות השלטונית.</p> <p>מאבק בין הנצרות לאסלאם: מסעות הצלב לארץ ישראל והרקונקיסטה בספרד.</p> <p>2. מרכזיות הדת הנוצרית בעיצוב התרבות במערב וביטוייה השונים בתחומים כגון:</p> <p>פילוסופיה, פרשנות המקרא, אמנות, וייסוד אוניברסיטאות.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים והסקת מסקנות תרומתו של כל אחד מהגורמים לחיזוק כוחה של הנצרות.</p> <p>העלאת מגוון נקודות מבט בדיון על הגורמים שכוחם היה גדול יותר בחיזוק כוחה של הנצרות.</p> <p>- הנמקת הדעה.</p>	<p>החומר בנושא זה יילמד ברמת ידע כבסיס להבנת מקומן המרכזי של הדתות בימי הביניים ולהבנת השפעת שלטוןן על חיי היהודים.</p> <p>החומר מתבסס גם על ידע קודם שנרכש בחטיבת הביניים.</p>

הערות	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
<p>החומר בנושא זה יילמד ברמת ידע, כבסיס להבנת מקומן המרכזי של הדתות בימי הביניים ולהבנת השפעת שליטתן על חיי היהודים. החומר מתבסס גם על ידע קודם שנרכש בחטיבת הביניים.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים והסקת מסקנות תרומתו של כל אחד מהגורמים לחיזוק כוחו של האסלאם בעולם. העלאת מגוון נקודות מבט בדיון בשאלה לאילו מבין הגורמים היה תפקיד מרכזי יותר בחיזוק כוחו של האסלאם; - הנמקת העמדה</p>	<p>עולם האסלאם</p> <p>3. בניית האימפריה המוסלמית כמסגרת מדינית להתפשטות הדתית והתרבותית של האסלאם;</p> <ul style="list-style-type: none"> • המעמד הדתי של השליטים; • המעמד הדתי של הכיבושים המוסלמיים (ג'יהאד- דאר אל-אסלאם, דאר אל-חרב, דאר אל-סולח; הודנא) • התפשטות האימפריה המוסלמית וקביעת היחס הדתי למיעוטים, בימי החליפים הראשונים והחליפים האומיים. (עומר ה-I; עומר ה-III); • התמודדות האימפריה המוסלמית מול הנצרות (צאלח א-דין והניצחון על הצלבנים). <p>4. עיצוב המרחב התרבותי הערבי כמרחב תרבותי מוסלמי תור הזהב של התרבות המוסלמית ושיאו בימי הארון אל-רשיד: פיתוח השפה הערבית, הספרות השירה, האמנות, המדע והפילוסופיה.</p>	
<p>פעילות זו מסכמת את הנלמד בנושא זה.</p>	<p>השוואה והסקת מסקנות עריכת השוואה (הדומה והשונה) בין הדרכים שבהן עיצבו הנצרות והאסלאם את שליטתן בעולם. הסקת מסקנות לגבי מאפייני השליטה של כל אחת מהדתות האלו. מומלץ שהשוואה תכלול התייחסות להיבטים הפוליטיים, המדיניים, הדתיים והתרבותיים.</p>		

<p>ידע כבסיס להבנת מצב היהודים</p> <p>ההסברים יתבססו, לפחות בחלקם, על ידע שנלמד עד כה.</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים מציאת קשר בין העיקרון הדתי שהנחה את יחס הנצרות ליהודים לבין מעמד המשפטי של היהודים בארצות הנצרות כפי שהוא בא לידי ביטוי במקורות השונים. הסקת מסקנות על מידת החלת עקרונות הנצרות כלפי היהדות. העלאת השערות הסברים אפשריים להסלמת מצב היהודים בארצות הנצרות בימי הביניים.</p>	<p>השפעת עקרונות דתיים בנצרות ובאסלאם על מעמד היהודים ועל מצבם בעולם הנצרות</p> <p>1. העיקרון הדתי - חובת השפלת היהדות והמרת הדת לנצרות: הנצרות כיורשת היהדות- "ישראל החדש" ושמירת קיום היהודים במצב של השפלה, כעדות חיה לאמיתות הנצרות.</p> <p>2. המעמד המשפטי של היהודים:</p> <ul style="list-style-type: none"> • חקיקה נוצרית אנטי יהודית בוועידות הנצרות; • איסור השתייכות יהודים לקורפורציות; • המעבר מחסות החוק הנוצרי לחסות בצל שליטים מקומיים על פי "כתבי זכויות". <p>3. מצב היהודים בארצות נצרות:</p> <p>מקיום מושפל אך נסבל לאי-סובלנות ולגירוש</p> <ul style="list-style-type: none"> • הכרה בקהילה היהודית כמסגרת קואופרטיבית (פריבילגיות). • פגיעות פיזיות בעיקר בימי מסעות הצלב • ויכוחים פומביים: ויכוח פריז (1240) ושריפת התלמוד (1242), ויכוח ברצלונה (1263). יש ללמד על ויכוח אחד. • גירושים: יש ללמד על גירוש אחד. - מאנגליה ב-1290; - מצרפת ב-1306; - מגרמניה במשך המאות 14 – 15; - מספרד ב-1492 אינקוויזיציה ואניסות. 	<p>ב. מעמד היהודים כמיעוט בארצות הנצרות והאסלאם (9 שעות)</p>
--	--	--	--

הערות	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
<p>הקניית ידע כבסיס להבנת מצב היהודים</p> <p>הקניית ידע כבסיס להבנת מצב היהודים</p> <p>פעילות זו מסכמת את הנלמד על "מעמד היהודים כמיעוט דתי בימי הביניים".</p>	<p>זיהוי רכיבים וקשרים</p> <p>מציאת קשר בין העיקרון הדתי שהנחה את יחס האסלאם ליהדות לבין מעמד המשפטי של היהודים כפי שהוא בא לידי ביטוי במקורות השונים.</p> <p>הסקת מסקנות על מידת החלת עקרונות האסלאם כלפי היהדות. העלאת השערות הסברים אפשריים להבדלים בין מצב היהודים בארצות מוסלמיות שונות.</p> <p>השוואה והסקת מסקנות השוואה בין מעמד היהודים בארצות הנצרות לבין מעמד היהודים בארצות האסלאם. הסקת מסקנות בדבר הגורמים שהשפיעו על מצבם של היהודים בנצרות לעומת מצבם בארצות האסלאם.</p>	<p>בעולם האסלאם</p> <p>4. העיקרון הדתי: מחד-גיסא, חובת הגנה על המיעוטים בני "עם הספר" (אהל אל-כיתאב) ומאידך- גיסא הגבלתם (דיימי).</p> <p>5. המעמד המשפטי של היהודים: תנאי עומר – חובת קיום ההגבלות המוטלות על המיעוט וחובת תשלום מס גולגולת (ח'ראג')</p> <p>6. מצב היהודים בארצות האסלאם כמושפע מהמציאות הפוליטית באותן ארצות ומפרשנויות דתיות שונות של תנאי עומאר:</p> <ul style="list-style-type: none"> • השוני באינטרסים של השושלות המוסלמיות השונות; • פריחה חברתית כלכלית ותרבותית בבבל; (הגאונים), במצרים (עדויות מן הגניזה הקהירית) בקירואן ובספרד ("יתור הזהב"); <p>עיתות רדיפה ושמד בארצות אסלאם אחדות (תימן, "אל-מווחידון" בצפון אפריקה, פרס).</p>	

פרקי הלימוד	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	הערות
	<p>האתגרים שעמדו בפני הקיום היהודי כמיעוט דתי בעולם הנצרות והאסלאם</p> <ul style="list-style-type: none"> • המשכיות קיום החיים הדתיים היהודיים : קיום מצוות תלמוד תורה כערך יסודי ומרכזי בחיי היהודים ; • המפגש עם הפריחה התרבותית בחברה הסובבת, הלא-יהודית ; • התמודדות עם הביקורת בימי הביניים על הדת היהודית ; • חיי יום-יום כמיעוט, בסביבה לא-יהודית. 	<p>ניתוח מצב והעלאות מגוון פתרונות לבעיה</p> <p>בעקבות ניתוח מצבם של היהודים כמיעוט דתי , איבחון אתגרים שעמדו בפני הקיום היהודי כמיעוט דתי ;</p> <p>– ניסוח שאלת מחקר בנושא</p> <p>– השערות מגוונות של פתרונות אפשריים לשאלת החקר</p> <p>– הצעת מהלכים לאיסוף מידע ורשימת מקורות על מנת לבסס את הקביעות בפתרון שאלת החקר.</p>	<p>זו שאלת פתיחה ללימוד כל אחד מנושאי הבחירה הבאים. בלימודם יבחנו התלמידים את דרכי ההתמודדות של היהודים בחיי קהילה או ביצירה עם שאלת המשך הקיום היהודי.</p>
<p>ג. קהילה יהודית עירונית בימי הביניים (נושא לבחירה) (8 שעות)</p>	<p>ארגון הקהילה ומוסדותיה כמענה לאתגר הקיום היהודי במדינות הנצרות והאסלאם</p> <ul style="list-style-type: none"> • המנהיגות המקומית ומוסדות הקהילה וסמכויותיהם • תלמידי חכמים כמנהיגות מקומית וכסמכות כלל-יהודית • מבנה המשפחה ומעמד האישה במשפחה ובחברה היהודית • נטיית היהודים להתגורר בשכונות ליהודים ; בשכונות או ברחובות מיוחדים להם, כדי להיטיב לספק את צורכי הקהילה. 	<p>השוואה</p> <p>ניתוח מקורות ועריכת השוואה (לפי התבחינים הנתונים בעמודה האמצעית) בין דרך ההתמודדות של קהילה יהודית באחת מארצות הנצרות כגון : מיינץ, ברצלונה, פראג, לבין קהילה אחרת מארצות האסלאם : בגדד, קהיר, קיירואן, גרנדה.</p>	<p>אפשרות לבחור באחד מהנושאים ג' או ד'.</p>

הערות	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
	<p>- ניסוח נימוקים "בעד ונגד" לטיעון: "היצירה היהודית נענתה לאתגר הקיום היהודי".</p> <p>- הנמקה מלווה בראיות ובהסברים ממקורות המידע.</p> <p>- בחירה בנימוק אחד, העשוי לשכנע.</p> <p>- הצגת הנימוק בדיון כיתתי.</p> <p>- בחינת קטעי מקורות המתיחסים לשני (2) תחומי יצירה משל שלושה (3) יוצרים.</p>	<p>היצירה היהודית כמענה לאתגר הקיום היהודי ענפי היצירה:</p> <ul style="list-style-type: none"> פרשנות התלמוד – לשם הבנת הכתוב בתלמוד, כיצירת עיון וכחלק ממילוי מצוות תלמוד תורה. כגון: רבנו חננאל, רבנו גרשום מאור הגולה, רש"י, בעלי התוספות, רבנו תם, רמב"ן, ורשב"א. פסיקת הלכה <ul style="list-style-type: none"> ספרות הפסק – הכרעה בעולם ההלכה הנובעת מהתלמוד. כגון: הלכות הרי"ף; משנה תורה לרמב"ם; ספר ארבעה טורים לרבי יעקב ב"ר אשר; בית יוסף ושולחן ערוך לרבי יוסף קארו, המסכם את היצירה בתחום ההלכה; "המפה" על שולחן ערוך של רבי משה איסרליש, כמגשר בין פסיקה במערב ובמזרח. ספרות השו"ת – יצירה הלכתית הנענית לאתגרי היום-יום ונתפסת כתקדים משפטי כגון: רשב"א ומהר"ם מרוטנבורג. הספרות: לשון ושירה <ul style="list-style-type: none"> טיפוח הלשון העברית והשפעות חיצוניות עליה (כגון הרחבת אוצר המילים מתחומי הפילוסופיה והרפואה) - כתגובה לאתגר המוסלמי של לשון יפה שהיא כלי ביטוי לקדושת הקוראן. 	<p>ד. היצירה היהודית בימי הביניים (נושא לבחירה) (8 שעות)</p>

הערות	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
		<p>- כתוצר של המעורבות של יהודי ספרד בכל תחומי החיים של החברה בכלל ובחיי החברה הגבוהה המוסלמית.</p> <p>שירה ופיוט – שירת הפיוט בספרד ובאשכנז היא המשך פיוט הארץ-ישראלי וביטוי לחוויה הדתית ולעבודת ה' שבתפילה ולרצון ליצירה. (שירת קודש ושירת חול)</p> <ul style="list-style-type: none"> • פרשנות המקרא - פרשנות לשונית מילולית – בבל וספרד-המענה לאתגר הקראי ולפרשנות הקוראן, כגון רס"ג, אבן עזרא ואחרים. – פרשנות פשט מבוססת על לשון אשכנז להבנת הכתוב וכמענה לנצרות. כגון: רש"י, רשב"ם, ר' יוסף בכור שור. – פרשנות המקרא ככלי לעיצוב השקפת עולם כגון: רמב"ן, אברבנאל. • הפילוסופיה - הכנסתה של חשיבה שכלתנית לתוך המסורת היהודית. רס"ג, "הכוזרי" לריה"ל, כמשקף התמודדות פילוסופית יהודית מול כל הזרמים והדתות. הרמב"ם – אימוץ השכלתנות כדרך חשיבה יהודית וכמובילה לחוויה רוחנית מעמיקה. 	

הערות	דוגמאות לפיתוח מיומנויות חשיבה	סוגיות מרכזיות ומוקדים בהוראה	פרקי הלימוד
		<ul style="list-style-type: none"> • תורת הסוד (קבלה) תובנות ליחסי הגומלין בין האל, הבריאה והאדם ובכלל זה טעמי המצוות. (הקבלה התפתחה בימי הביניים אך ינקה ממקורות קדומים.) • ספרות המוסר והדרוש ספרות שמטרתה לעצב דפוסי התנהגות ותודעה לפי עולם הערכים היהודי. כגון "חובת הלבבות" לרבנו בְּחַיִּי אֶבְרָהָם פְּקוּדָה. או "ספר חסידים" לרבי יהודה החסיד. 	